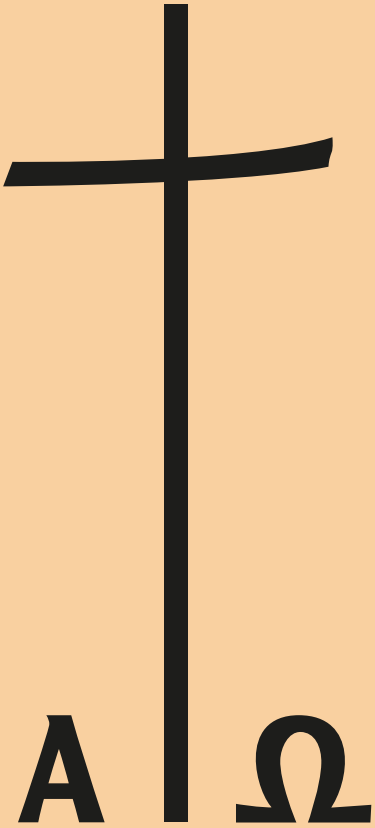

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 130. szám 2021. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Németh Mihály: „Zúgó szél, mennyei vihar, jöjj a Lélek lángjaival!” / **1**

Ordass-évforduló

ifj. Zászkaliczky Pál: A Napló története. Interjú Dedinszky Gyulával / **4**

tanulmányok

Csermelyi József: „Gott helfe mir” – az 1521. évi wormsi birodalmi gyűlés 1. rész / **8**

Tubán József: Mienk a menny örökre. Rövid bepillantás Luther szabadságfogalmába 2. rész / **17**

Ittzés Jánosné: Gondolattöredékek a Himnuszról / **28**

könyvismertetés

Ifj. Zászkaliczky Pál: Tükörbe nézve. Párhuzamos könyvismertetés / **38**

Tartalmi összesítők / **44**

keresztyén igazság **Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata**
Független evangélikus teológiai és kritikai lap
Új folyam 130. szám – 2021. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya
A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittzés János, Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor
Olvasószerkesztő: Ittzés Dániel
Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás
Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál
Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.
Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005
Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Németh Mihály

„Zúgó szél, mennyei vihar, jöjj a Lélek lángjaival!”

Isten ószövetségi népe pünkösdkor az aratás kezdetét ünnepelte. A termés első zsengéjét, az első búzakévét, a föld első gyümölcsét a templom oltárára helyezték. Később a Sínai-hegyi törvényadásról is ezen a napon emlékeztek meg. Azt a pillanatot ünnepelték, amikor Isten a Tízparancsolatot adta népének. Ekkor vált közösséggé, lett néppé Izrael.

Jézus tanítványainak is örömünnepévé lett pünkösd. A Szentlélek, akit mesterük megígért nekik, eljött hozzájuk. Megszületett Isten népének első zsengéje – megszületett Krisztus népe: az egyház. Pünkösd napja így lett a Szentlélek eljövetelének ünnepe, egyben az egyház születésnapja. Az apostolok cselekedeteiről írott könyvben így olvasunk erről: „Amikor pedig eljött a pünkösd napja, és mindnyájan együtt voltak ugyanazon a helyen, hirtelen hatalmas szélrohamhoz hasonló zúgás támadt az égből, amely betöltötte az egész házat, ahol ültek. Majd valami lángnyelvek jelentek meg előttük, amelyek szétoszlottak, és leszálltak mindegyikükre. Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni; úgy, ahogyan a Lélek adta nekik, hogy szóljanak. Sok kegyes zsidó férfi tartózkodott akkor Jeruzsálemben azok közül, akik a föld minden nemzete között éltek. Amikor a zúgás támadt, összefutott ez a sokaság, és nagy zavar keletkezett, mert mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni. […]

Megszületett *Isten népének első zsengéje*

Ekkor előállt Péter a tizeneggyel, felemelte a hangját, és így szólt hozzájuk: »[…]

[…]

[…] Úrrá és Krisztussá tette őt az Isten: azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek.«

Amikor ezt hallották, mintha szíven találták volna őket, ezt kérdezték Pétertől és a többi apostoltól: »Mit tegyünk, atyámfiai, férfiak?« Péter így válaszolt: »Térjetek meg, és keresztelkedjetek meg valamennyien Jézus Krisztus nevében, bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát.«” (ApCsel 2,1–38)

Pünkösdkor a Szentlelket ünnepeljük, aki *szélben, tűzben és igében* jött közénk. Szélben, mely felkavarja, de fel is frissíti életünket. Tűzben, mely megtisztít a bűntől, de Isten szeretetének melegét is sugározza. Igében, mely megeleveníti és segíti Krisztusban hívő életünket.

Mennyire hasonlít egymásra a szél és a tűz hatása! A szél felkavar. A tűz megtisztít. Mitől? A szennytől, a vétektől. A Szentlélekkel való betöltekezés ott kezdődik, hogy az ember felismeri bűnös és elveszett voltát. Azt, hogy nem tud Istennel, embertársával, de még önmagával sem békességben élni. E külső-belső békétlenséget napjainkban súlyosbítja bennünk a világjárvány, amikor talán minden eddiginél jobban megtapasztaljuk az emberiség nyomorúságát. Sokan gondoljuk azt, hogy ebben a helyzetben tényleg nem segít már más, csak az imádság. Hogy

szélben, *tűzben és igében jött közénk.*

mindezt a rosszat, csak egy szent, égi vihar söpörheti el. Amikor ezt felismeri az ember, akkor kiált Istenhez, akkor kezd könyörögni Szentlélekért, ahogy a Bódás János költő is teszi *Imádság Szentlélekért* című versében:

„Zúgó szél, mennyei vihar,
jöjj a Lélek lángjaival!

Isteni erő van tenálad,
tégy vele most nagy, szép csodákat.

Erőddel a szíveken zúgj át,
és szellőztesd ki minden zugát,
szellőztess ki országot, népet,
az egész nagy földkerekséget.

Söpörd el a bűnt, a gyanakvást
s tedd, hogy végre szeressük egymást.

Hiába pénz, ravaszság, fegyver,
csak nyomorult marad az ember!

[…]

S milliók kérnek, mert belátják:
nem segít más, csak az imádság,
a könyörgés. »Jöjj, szent vihar,
ég tisztító lángjaival,
söpörd el a bűnt, a gyanakvást,
add, hogy végre szeressük egymást,
s mint a táj, ha eláll a zápor,
ragyogjon föl a Föld orcája
a béke tiszta sugarától!«"[1]

A Lélekért kiáltó ember megkapja a felfrissítő szél, a szeretet lángjával melengető isteni tűz ajándékát. És kap mindezek mellé még valamit: Isten igéjét. Evangéliumot Isten szeretetéről. Bizonyságtételt Jézus kereszthaláláról és feltámadásáról. Örömhírt, mely megváltoztat, megbékéltet Istennel, egymással, önmagunkkal. Ez az isteni szó segít, hogy megvalósítsuk az egyház közösségében a Krisztust követő életet. Segít, hogy erejével munkáljuk a békét és a jóakaratot az emberek között.

1 https://andrelowoa.wordpress.com/2010/05/23/bodas-janos-1905-1987-imadsag-szentlelekert/ (letöltve: 2021. május 12.)

Pünkösdkor ezt ünnepeljük Maglódon is a zöld ágakkal, színes kendőkkel, szalagokkal feldíszített evangélikus templomban. Ez a szép templomdíszítő szokás a Szellemi Kulturális Örökség része hazánkban.[2] A mozgó zöld ágak a pünkösdi szélzúgást, a színes szalagok az apostolok feje felett megjelent tüzes lángnyelveket jelképezik. A gyülekezet közösségében hangzik Isten életújító igéje.

Pünkösdkor, de életünk minden napján is, kérjük Istent, árassza ránk Szentlelkét frissítő szélként, szeretettel melengető tűzként és megelevenítő igeként, hogy Krisztusról bizonyságot tevő életet élhessünk!

Jöjj Szentlélek-Isten,
jöjj s áraszd ki a mennyekből
fényességed sugarát!
Jöjj, ki árvák atyja vagy,
Jöjj, ki szívek lángja vagy,
ajándékos jóbarát! (…)

Mosd, amit a szenny belep,
öntözd, ami eleped,
seb fájását csillapítsd;
ami dermedt, élesztgesd,
ami fagyos, melengesd,
ami hibás, igazítsd!

Benned minden bizalom!
Osszad, osszad pazaron
hét szent ajándékodat:
adj érdemre jobbulást,
üdvösséges kimúlást;
s örök vigasságot adj!

(II. Róbert francia király himnusza a Szentlélekhez – XI. sz. eleje. A szekvencia eredeti kezdősora: Veni Sancte Spiritus. Babits Mihály fordítása.) (részlet)

2 Pünkösdkor, a természet újjászületésének jelképeként országszerte jellemző volt a zöld ággal, virággal díszítés. A maglódi evangélikus templom feldíszítése a pünkösd ünnepéhez kapcsolódó tavaszköszöntő szokás. A templomdíszítésben a település evangélikus, szlovák hátterű lakossága vesz részt. A templomot zöld ágakkal, hímzésekkel, szalagokkal, virágokkal díszítik. Ezzel ünneplik a természet újjászületését. A férfiak a nyárfák kivágását, szállítását, elhelyezését végzik, az asszonyok és lányok dolga a fákra kerülő textilek elkészítése, és a fák kendőkkel való díszítése. A pünkösdvasárnapi és -hétfői istentiszteletek a feldíszített templomban zajlanak. A maglódi templomi zöldágazás külön érdekessége, hogy a gyülekezet tagjai helyi népviseletben vesznek részt az istentiszteleten. Hasonló módon díszíti templomát a Maglóddal szomszédos Mende evangélikus gyülekezete. A mendei hagyomány 2011 óta, a maglódi hagyomány 2018 óta a Szellemi Kulturális Örökség nemzeti jegyzékének része. http://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=0_punkosdi_templomdiszites és http://szellemikulturalisorokseg.hu/index0.php?name=0_maglod (letöltve: 2021. május 12.)

ifj. Zászkaliczky Pál

A Napló története. Interjú Dedinszky Gyulával*

2008-ban felhívott Dedinszky Gyula bácsi, egykori nagybörzsönyi lelkész, hogy látogassuk meg feleségemmel ipolydamásdi otthonában, mert valamit ránk szeretne bízni. Mind az invitáló személye, mind az invitáció titokzatossága arra késztetett, hogy erre hamarosan sort kerítsünk. Gyula bácsi egy dobozban közel két tucat, könyvkötő által készített kötetet adott át. Így került hozzánk – pontosabban a róla elnevezett alapítványhoz – más írások mellett Ordass Lajos naplója. Amikor eldöntöttük, hogy kiadjuk a Naplót, *azt is hamar elhatároztuk, hogy a történetét is megörökítjük. Így ismét felkerestük Gyula bácsit, Ordass Lajos vejét, hogy erről beszélgessünk, és újra elmondja mindazt, amit hét évvel ezelőtt.*

Gyula bácsi mit tud a Napló *keletkezéséről? Beszéltek arról családi körben, hogy püspök úr naplót ír?*

Dedinszky Gyula: Tudtuk, hogy Apu naplót ír, de annak tartalmáról nem voltak ismereteink. Általában is azt a gyakorlatot valósította meg, hogy velem, velünk nem osztotta meg az egyházzal kapcsolatos gondolatait, aggodalmait, azokat az információkat és híreket, amelyek hozzá eljutottak. Ezzel védett minket, különösen is engem mint egyházi szolgálatban álló lelkészt, mert így nyugodt szívvel és igazat szólva mondhattam sok mindenre, hogy nem tudok róla. Egyszer ezt mondta: „Ne kérdezzetek, és nem mondok semmit, mert nem akarom, hogy nektek problémátok legyen. Mondhassátok: Nem tudok róla.”

védett *minket, különösen is engem mint egyházi szolgálatban álló lelkészt*

Hogyan dolgozott a Naplón?

D. Gy.: Minden évben megkapta ő is Németországból a *Pfarrerkalendert,* vagy az *Amstkalendert.* Szinte minden nap, késő este ezekbe írt be apró bejegyzéseket. (Sajnos, arról nem tudunk, hogy ezek a naptárak ma hol lehetnek. Lehet, hogy Kelemen Erzsébet testvér, dr. Farkas Mária, esetleg Kendeh György kapta meg.) Második lépésben, ha volt ideje rá, már részletesebben leírta az eseményeket, kézzel, papírra. Végül harmadik lépésben írógéppel írta le – mint azóta tudjuk – szépen megfogalmazva az eseményeket. Gyakran láttuk, főleg amikor nálunk volt Nagybörzsönyben, hogy ezzel foglalkozik, de nem kérdeztük, így nem beszéltünk róla.

Szinte *minden nap, késő este ezekbe írt be apró bejegyzéseket.*

* Ordass Lajos Naplójának 1948-ban és 1956–57-ben született része folyóiratunk szerkesztése idején tördelés alatt áll, és hamarosan megjelenik. A Napló kalandos történetéről szóló riportot azért most jelentetjük meg, hogy Olvasóink figyelmét felhívjuk erre a hamarosan kézbe vehető, különleges könyvre. (A szerkesztő)

Hogy mennyire naprakészen végezte a naplóírást, az abból is kiderül, hogy utolsó feljegyzése 1978. augusztus 1-jén, 13 nappal a halála előtt született, és ez már az írógépes változatban is fennmaradt. Ki olvasta akkor a feljegyzéseket?

D. Gy.: Nem tudom, én nem. A mi kezünkbe először csak Apu halála után kerültek a kötetek. Az utolsó négy év kivételével mindegyik külön kötetbe azonos méretben és színnel volt bekötve. Ő maga ment el Csapkay könyvkötőhöz, akiben megbízott, és vele végeztette el a munkát. Tudta, hogy amit neki átad, az nem kerül más kezébe, és mindent hiánytalanul vissza is fog kapni.

A Napló első meglévő kötete 1948-ból való. Az Önéletrajzi írások cím *alatt megjelent* Nagy idők kis tükre *című munkájából*[1] *tudjuk, hogy a '48-as házkutatás során sok iratát elvitték. 1956. november 26-i bejegyzése szerint „[v]alamikor – püspöki szolgálatom idején naplót vezettem." Ebből arra gondolok, hogy talán az 1945–47-es években is írt feljegyzéseket.*

D. Gy.: Ezt sajnos nem tudom. Feltételezhető, hogy így van. Talán valamikor előkerülnek a BM irattárából. Nagyon érdekes lenne, mert ezek az aktív szolgálati évei voltak.

Hogyan került Önökhöz a Napló?

D. Gy.: Apu halála után, valamikor '78 augusztusának végén anyósom írt, hogy menjünk el hozzá autóval. Meg is látogattuk, és ő azzal adta át nekünk a köteteket, hogy égessük el azokat, mert fél, hogy ezek még bajt fognak okozni. A Márvány utcai lakásban a cserépkályhába már beépítették a Héra gázégőket, így ő ezt nem tudja megtenni, de mi elégethetjük otthon. Elvittük magunkkal Nagybörzsönybe, de komoly fejtörést okozott, hogy mit tegyünk. Feleségemmel, Zsuzsával ekkor néztünk bele először a kötetekbe, de arra nem volt időnk, hogy alaposan végigolvassuk azokat. Volt a csomagban három idegen nyelven írt kötet is. Végül ezeket elégettük, hogy hazugság nélkül mondhassuk, elégettünk valamit. A magyar nyelvű naplókat pedig elrejtettük. A templom '44-ben belövést kapott, és a tetőcserepek maradványai mind fent maradtak a padláson. Ezek alá rejtettük el a köteteket. (Így maradtak meg zsákokban összegyűjtve az orgona melletti sérült ólomüvegablak cserepei és az ólomkeret foglalatai is, amelyek alapján a '70-es években sikerült az eredetinek megfelelően újrakészíttetni az ún. Gregersen-ablakot.) Ott is voltak a *Napló* kötetei 1992-ig, amikor nyugdíjba mentem.

Talán *valamikor előkerülnek a BM irattárából.*

azzal *adta át nekünk a köteteket, hogy égessük el azokat,*

A magyar *nyelvű naplókat pedig elrejtettük.*

1 Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások.* Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem; *Önéletrajzi írások (folytatás).* Bern, 1987, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

Ki tudott a Napló létezéséről a családtagokon kívül?

1978 szeptemberében egy hétköznap délelőtt felkeresett Nagybörzsönyben Bodor alezredes és Rajna százados a BM-től. Ekkor a *Naplók* már a templom padlásán voltak. Először arról beszéltek, hogy nem vagyok ebbe a faluba való, többre vagyok hivatott. Rádiós igehirdetést, cikkírási lehetőségeket ígértek. (Nem sokkal később Káldy Zoltán fel is kért rádiós szolgálatra, Nagy István pedig írásra a *Lelkipásztorba,* de mindkettőjüknek azt válaszoltam, hogy nem áll módomban teljesíteni a kérésüket.) Az ígérgetést követően álltak elő azzal, hogy hozzam el nekik Ordass Lajos *Naplóját* egyszer, amikor anyósom nincs otthon. Ők egy nap alatt lemásolják, észre se fogja senki venni. Azzal utasítottam el, hogy lopást nem vállalok. „Ez nem lopás, hanem hazafias kötelesség!" – volt az ő válaszuk. Nehéz helyzet volt, mert közben végig az járt a fejemben, tudják-e, hogy a *Napló* már nem a Márvány utcai lakásban van, hanem éppen itt, a nagybörzsönyi templom padlásán. Félő volt, hogy ezzel a kéréssel még inkább rá akarnak szedni. Volt, hogy egyedül hagytam őket a szobában, kimentem kávét főzni. Utólag mondta valaki, hogy nagyon naiv vagyok, mert ekkor bármit elhelyezhettek a tudtom nélkül. Aztán zsaroltak is. „Van autója?" – kérdezték, de meg is válaszolták: „Trabant, ID 43-51 a rendszáma". Fejből tudták. Ha lesz balesete, felhívja Rajna századost, és minden el lesz intézve. Januárig nem ültem az autóba, aztán ugyanaz a valaki felvilágosított, hogy ne gondoljam, hogy vezetnem kell ahhoz, hogy egy balesetet rám kenjenek. „Senkinek sem szólhat a látogatásról!" – volt a végső parancsuk. Erre felhívtam a figyelmüket arra, hogy ha fényes nappal áll egy rendőrautó a parókia előtt, arról nehéz egy faluban hallgatni. Végül megengedték, hogy a feleségemnek elmondhatom a történteket. Megígérték, hogy néhány nap múlva visszajönnek a válaszért. Miután elmentek, remegve elszaladtam az óvodába Zsuzsához, el kellett neki mondanom az egészet. Nagy feszültségben éltünk sokáig.

azt válaszoltam, *hogy nem áll módomban teljesíteni a kérésüket.*

Nagy *feszültségben éltünk sokáig.*

Aztán visszajöttek?

D. Gy.: Sokáig várattak. December 23-án jöttek ismét. „Nem vállalom!" – mondtam. „Ez hazafias kötelesség! Ne feledje, mi más hangon is tudjuk folytatni a beszélgetést! Ha nem segít nekünk, holnaptól nem lesz lelkész!" „Akkor nem leszek" – hagytam rájuk. „Na, és a hivatástudat, az hol van?" Végül rám hagyták, nem erősködtek tovább, és elmentek.

Tudott-e minderről az egyházi felsőbbség?

D. Gy.: Bodorék első látogatása után kihallgatást kértem Ottlyk Ernőtől. Amikor elkezdtem mondani a történetet, intett, hogy hagyjam abba, és kivitt a fürdőszobába. Jelezte, hogy a tárgyalót lehallgatják. Elmondtam neki, hogy mi nyomaszt. Ekkor elárulta magát: „Nem erről volt szó, ezek olyanok, mint elefánt a porcelánboltban!" Érdekes, hogy Ottlyk magára a *Naplóra* nem kérdezett rá, nem jelezte, hogy őt is érdekelné.

Olvasása közben többször támadt olyan érzésem, mintha a püspök nemcsak önmagának írta volna a Naplót, *hanem mások számára is. Rendszeresen kiírta a legközelebbi családtagok teljes nevét (pl.: „Dedinszky Gyula vőm itt járt"), ahelyett, hogy csak a keresztnevet írta volna le. Ilyet önmaga számára nem tesz az ember. Az 1961-es újrakezdés elején ez írta: „Talán sikerül több olyan emléket is rögzítenem, mely különben – följegyzés nélkül – elkallódnék. Legalább számomra maradjon meg!" Lehet, hogy belemagyarázás, de mintha ez a „legalább" is azt a reménységet sejtetné, hogy talán lesz más olvasója is.*

D. Gy.: Teljesen igaz. Nem volt kétségem soha, hogy a *Naplót* nem pusztán önmagának írta. Ő nyomot akart hagyni a világban. Korábban *pro memoriákat* írt, később új formát használt, naplót írt. Nemcsak engem emleget így, de a lányát is mindig így említi: „Zsuzsa lányom", pedig más Zsuzsa nem szerepel. Sőt, gyakran írja, hogy „feleségemmel", nem pedig „Anyuval". Ezek is azt támasztják alá, hogy meg szabad jelentetni. Tudjuk, hogy sok írását egyből több példányban gépelte. Talán még másolat is készült a feljegyzéseiből, és esetleg külföldre is juttatott belőlük, esetleg Kelemen Erzsébet diakonissza testvérhez. Ezt persze nem tudom biztosra.

Ezek is *azt támasztják alá, hogy meg szabad jelentetni.*

1990 után Gyula bácsi kivel beszélt a Naplóról?

D. Gy.: Még 1992-ben beszéltünk róla Ittzés Gáborral és Terray Lászlóval is. Arról tanakodtunk, hogy mi legyen a sorsa, hol és hogyan kellene őrizni. Végül aztán nem találtunk igazán jó megoldást. 2007-ben meghalt a feleségem, azután döntöttem el, hogy olyanokra bízom, akik tudják majd, hogy mi legyen a sorsa.

Köszönöm a bizalmat és az interjút is.

2015. július

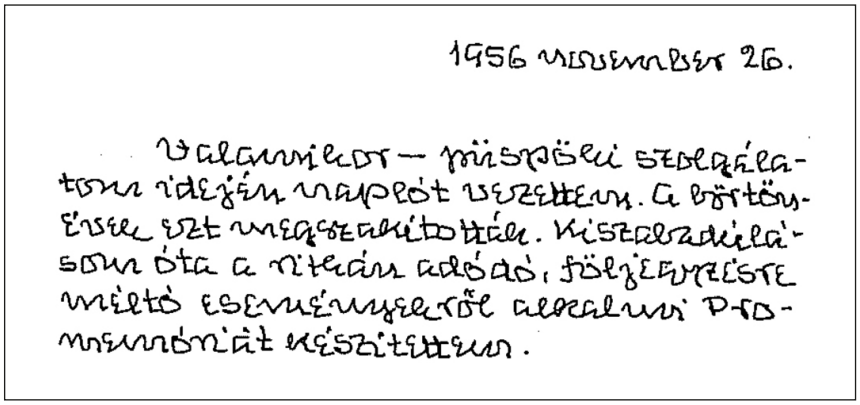
1956 november 26.

Valamikor – püspöki szolgálatom idején naplót vezettem. A börtönévek ezt megszakították. Kiszabadulásom óta a ritkán adódó, följegyzésre méltó eseményekről alkalmi Promemóriát készítettem.

Részlet Ordass kézzel írt Naplójából

Csermelyi József*

„Gott helfe mir” – az 1521. évi wormsi birodalmi gyűlés 1. rész

Az 1521-ben Wormsban összeült birodalmi gyűlés ma leginkább Luther Márton és V. Károly német-római császár találkozásáról, a kettejük egyházzal és keresztyénséggel kapcsolatos eltérő álláspontjáról és az ágostonos szerzetesnek az akkori keresztyén világ vezető hatalmai előtt tett bátor tanúbizonyságáról nevezetes. Kétséget kizáróan a Luther-ügy volt a birodalmi gyűlés egyik kulcskérdése, az alábbiakban viszont megpróbálom azt is bemutatni, mi adta a birodalmi gyűlés jelentőségét, és milyen egyéb kérdések foglalkoztatták még az ott összegyűlt fejedelmeket, rendeket és külföldi előkelőségeket.

milyen *egyéb kérdések foglalkoztatták még az ott összegyűlt fejedelmeket,*

A császár első birodalmi gyűlése

I. Ottó 962-ben történt római császárkoronázása óta a nyugati keresztyén világ vezető hatalma az a nagyjából az Északi- és a Balti-tengertől délre Közép-Itáliáig, a Rhône-tól pedig keletre a Kárpátokig és az Oderáig fekvő területen létrejött ország volt, amely a XVI. században a Német Nemzet Szent Római Birodalma nevet viselte. Az államfejlődés[1] eredményeképp egy rendkívül összetett konglomerátum jött létre, amelynek élén a római király állt, akit hagyományosan Rómában maga a pápa volt jogosult császárrá koronázni. Bár hatalmát lényegesen korlátozták a birodalmon belül létrejött fejedelemségek, de tekintélye még mindig hatalmas volt, semelyik másik nyugat-európai uralkodó nem viselt császári címet, csak ő, és ő is csak a római császárkoronázás után. Luxemburgi Zsigmond például – noha már 1410 óta viselte a római királyi címet – csak 1433-tól nevezhette magát császárnak, utódja Habsburg Albert pedig egyáltalán nem, mert rövid uralkodása (1438–1439) alatt nem jutott el Rómába. Utóbbi I. Miksának (1486–1519) sem sikerült a Velencével való háborúskodás miatt, ezért 1508-ban átmeneti megoldásként felvette a választott császári címet. Ennek használata a későbbiekben általánossá vált, de V. Károly trónra léptekor ez még egyáltalán nem volt biztos, az új uralkodó céljai között ott volt az is, hogy az Örök Városban császárrá koronáztatja magát.[2] A leendő császárok Rómába való utazásához a középkor során minden alkalommal komoly kíséretre, kész hadseregre volt szükség, néha csupán a reprezentáció miatt, sokszor viszont azért, mert

* A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

1 Meg kell jegyezni, hogy a középkori országokra az állam megnevezés használata nem szerencsés, és természetük, kereteik össze sem hasonlíthatók a modern államokkal.

2 Vajnági Márta: A Német Nemzet Szent Római Birodalma. In Poór János (szerk.): *A kora újkor története.* Budapest, 2009, Osiris, 177–178. Végül V. Károly lett az utolsó olyan császár, akit a pápa koronázott meg, igaz, nem Rómában, hanem 1530-ban Bolognában.

Itáliában sok veszély és időnként meglehetősen ellenséges légkör fenyegette az Alpokon túlról érkező uralkodót. Ennek köszönhető, hogy a XVI. századtól kezdve a birodalmi hadsereg felállítását célzó adókivetéseket hivatalosan a „római útra" *(Romzug)* gyűjtötték.[3]

A birodalom uralkodóit ekkoriban az 1356-ban kiadott német aranybulla szabályozása értelmében hét választófejedelem választotta meg, de nem volt feltétel, hogy saját köreikből kell választaniuk. Így történt, hogy 1519-ben a választás lényegében Miksa unokája, I. Károly spanyol és I. Ferenc francia király között dőlt el, a Fugger-aranyaknak köszönhetően Károly elsöprő győzelmével. Károly, habár ereiben Habsburg-vér is folyt, megválasztásakor idegennek számított nemcsak az átlag németek, de a tartományfejedelmek és a nemesség számára is, ugyanis Németalföldön nevelkedett, onnan először csak azután tette ki a lábát, hogy másik nagyapja, I. Ferdinánd aragón király 1516. évi halála után megörökölte az aragón trónt is a kasztíliai mellé, újra egyesítve a két nagy spanyol monarchiát.[4]

a Fugger*-aranyaknak köszönhetően Károly elsöprő győzelmével.*

Károly 1520 júniusában lépett újra a birodalom földjére, abból a célból, hogy átvegye a hatalmat. Ennek első állomásaként október 23-án Aachenben római királlyá koronázták. A német fejedelmek már ekkor nagy számban jelen voltak, érdekelte őket az új uralkodó személye, és szerették volna megismerni környezetét, többek között azért is, hogy nagyobb befolyásuk legyen a Habsburg-kormányzat birodalmat érintő politikájának kialakításakor.

Aachenben *római királlyá koronázták.*

Ugyanez az érdeklődés volt várható a birodalmi gyűlésen is, amelynek helyszínéről és időpontjáról a Kölnben tartózkodó császár és a választófejedelmek 1520 szeptemberében kezdték meg az egyeztetéseket.[5] Eredetileg Nürnbergbe hívták volna össze, ám az ott dúló járvány miatt másik helyszínt kellett keresniük, így döntöttek október 7-én Worms mellett, november 1-jén pedig kihirdették az időpontját is. Worms a Rajna mentén feküdt, jogállása szerint pedig birodalmi város *(Reichsstadt)* volt, azaz nem tartozott egyik tartományfejedelemhez sem, hanem a mindenkori római király (illetve császár) alá. A városnak már volt gyakorlata a hasonló ese-

3 Vajnági: *A Német Nemzet…* (2. jz.), 183. Richard Friedenthal magyarul is megjelent Luther-életrajzában meglehetősen szánalmas képet fest erről a birodalomról és általában az V. Károly előtt uralkodó császárokról, amely egyes részleteiben helytálló ugyan, de nem veszi figyelembe a korszak általános világképének minden aspektusát, illetve a korabeli tendenciákat. I. Miksa ugyan el volt adósodva, de ez sok kortárs európai uralkodóra ugyanúgy igaz volt. Richard Friedenthal: *Luther és kora.* Budapest, 1983, Gondolat, 179–181.183–184.

4 Vajnági: *A Német Nemzet…* (2. jz.), 170; Kosáry Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt.* Budapest, 1978, Magvető, 15–16.122–123. /Gyorsuló idő./ V. Károly tartózkodási helyeit interaktív módon, térképre vetítve lehet tanulmányozni az https://itinerarium.mnl.gov.hu honlapon (letöltve: 2020. december 10.).

5 Schilling, Heinz: *Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs: Eine Biographie.* 4., aktualizált kiad. München, 2016, C. H. Beck, 206. Vö.: Zeittafel. In Reuter, Fritz (szerk.): *Der Reichstag zu Worms von 1521. Reichspolitik und Luthersache.* 2., változatlan kiad.. Köln–Wien, 1981, Böhlau, XI.

mények megszervezésében, 1495-ben, 1497-ben és 1509-ben is tartottak itt birodalmi gyűlést, az 1495. évi pedig igen sikeresnek bizonyult. Akkor fogadták el a birodalmon belüli örök békét *(ewige Landfriede),* amellyel véget kívántak vetni a szokásjog által a nemesek számára megengedett jogos önbíráskodásnak, jogsérelmek esetén az elégtétel fegyveres úton történő kierőszakolásának. Ez a lépés, még ha nem szüntette is meg azonnal az önbíráskodást megengedő *Fehde* nevű jogintézményt, mégis fontos lépés volt a modern államfejlődésben. A *Fehde* jogintézménye helyett elhatározták a Birodalmi Kamarai Bíróság felállítását, valamint bevezettek egy olyan adófajtát (közfillér – *gemeiner Pfennig*), amelyet tartományoktól függetlenül az egész birodalomban szedni kellett. A birodalmi kormányzat átalakításáról is tervek születtek, ugyanis már rövid távon nyilvánvaló volt, hogy az ifjú császár nem tud folyamatosan német földön tartózkodni.[6] Összességében egy rendkívül emlékezetes és sikeres birodalmi gyűlésről volt szó, amely kellőképp kijelölte az 1486-ban megválasztott, de a kizárólagos uralmat csak apja 1493. évi halála után átvevő és a wormsi gyűlésen személyesen részt vevő I. Miksa uralkodásának kezdetét. Elképzelhető, hogy V. Károly – főleg burgundokból és németalföldiekből álló – környezete is abban reménykedett, hogy Worms szerencsés helyszín ahhoz, hogy itt tartsák meg a császár első birodalmi gyűlését. Tudni kell, hogy a birodalmi gyűlések többségén sem az uralkodók, sem a tartományfejedelmek nem szoktak személyesen megjelenni, V. Károly ottléte tehát valóban tömegeket mozgatott meg. Ez egyébként annak is köszönhető, hogy Spanyolországtól eltérően, ahol a Németalföldről érkezett Károlyt 1516-ban idegennek tartották, és bizalmatlanul fogadták, német földön 1521 elején optimistán tekintettek új császárukra, aki igyekezett is hangsúlyozni német származását.[7]

A birodalmi *kormányzat átalakításáról is tervek születtek,*

A gyűlés előkészítése rendkívüli szervezőmunkát igényelt, a császári udvartartás emiatt már 1520. november 28-án Wormsba érkezett.[8] A Habsburg-kormányzat elég rossz pozícióból várta a gyűlés megnyitását, ugyanis Spanyolországban felkelések törtek ki, I. Ferenc francia király pedig egyrészt a Pireneusokban, másrészt pedig Itáliában kezdett háborúba Károllyal, és

A Habsburg-*kormányzat elég rossz pozícióból várta a gyűlés megnyitását,*

6 Worms. In Brunotte, Heinz – Weber, Otto (szerk.): *Evangelisches Kirchenlexikon. Kirchlich-theologisches Handwörterbuch. P–Z.* 2., változatlan kiad. Göttingen, 1962, Vandenhoeck & Ruprecht, 1845 (a szócikk F. Lau munkája). Vajnági: *A Német Nemzet…* (2. jz.), 170; Wrede, Adolf (szerk.): *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V.* 2. köt. Gotha, 1896, Friedrich Andreas Perthes, 131.

7 Vajnági: *A Német Nemzet…* (2. jz.), 180; Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 278. V. Károly kormányzatának összetételére: Wohlfeil, Rainer: Der Wormser Reichstag von 1521. In Reuter (szerk.): *Der Reichstag zu Worms…* (5. jz.), 69–70. A Wormsban kialakult és március elején tetőző zsúfoltsághoz lásd uo., 76–77; a Károlyt övező optimizmushoz lásd uo., 78–79.

8 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 131.

megszállta a névleg a Szent Római Birodalomhoz tartozó Milánót. Katonai és pénzügyi segítségre volt szükség a német rendektől, ez indokolta, hogy a római úthoz a Habsburgok egy kész hadsereg felállítását szerették volna elérni. A birodalom rendjei azonban abban voltak érdekeltek, hogy a császári kormányzat fenntartása minél kevesebb pénzükbe kerüljön, ugyanakkor elvárták uralkodójuktól, hogy szükség esetén fegyverrel is védje meg a birodalmat. A háború miatt Károly környezete arra törekedett, hogy a birodalmi gyűlés résztvevőivel gyorsan megegyezzenek, és lehetőleg kerüljék az olyan témákat, amelyek tárgyalása értelmetlenül sok időt vesz igénybe anélkül, hogy az álláspontok közelednének egymáshoz.[9]

Kikkel kellett a Habsburgoknak megegyezniük, azaz kik alkották a birodalom rendjeit? A birodalmi gyűlés résztvevői 1498 óta három kamarába szerveződtek, amelynek első kamaráját a választófejedelmek hétfős testülete alkotta, a másodikat azon birodalmi hűbéresek, akik a hűbéri rend szerint közvetlenül a császár alá tartoztak, de nem voltak választófejedelmek. Territóriumuk nagysága szerint ez egy rendkívül sokszínű csoport volt, hiszen korszakunkban ide tartozott a bajor hercegtől kezdve a salzburgi érseken át a legparányibb tartomány uráig minden tartományfejedelem, birodalmi gróf vagy birodalmi nemes, legyen akár egyházi, akár világi személy. A harmadik kamarát a birodalmi városok testülete alkotta, 1521-ben 85 ilyen településről tudunk. A legkevesebb befolyásuk nekik volt, szavazati joggal ekkor még nem rendelkeztek, csak tanácskozási joguk volt. Mégis fontos volt számukra, hogy megjelenjenek, hiszen meg kellett erősíttetniük kiváltságaikat az új császárral és elő kellett terjeszteniük aktuális kívánságaikat, illetve vitás ügyeik elintézését is a gyűléstől várták. 1521 májusában készítettek egy összeírást *(Reichsmatrikel),* amelyben felsorolták a birodalmi rendeket és meghatározták, mennyi katonát kell küldeniük a birodalmi hadseregbe, illetve mennyi pénzt kell adniuk a birodalmi kormányzat és a kamarai bíróságok fenntartására.[10] Korábban ezeket a kiadásokat a már említett közös birodalmi adóból kellett volna fedezni, de a területi széttagoltság bebizonyította, hogy a direkt adószedés helyett egyelőre egyszerűbb és hatékonyabb, ha a rendekre bízzák az előírt számok teljesítését.[11]

kik alkották *a birodalom rendjeit?*

9 Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 182.321; Kosáry: *Magyar külpolitika…* (4. jz.), 69–70. A lombardiai várost november 19-én sikerült visszafoglalni, de a francia háború nem ért véget egészen az 1526-ban megkötött madridi fegyverszüneti szerződésig. Ifj. Barta János: Az itáliai háborúk (1494–1559). In Poór (szerk.): *A kora újkor…* (2. jz.), 21–22.

10 Vajnági: *A Német Nemzet…* (2. jz.), 174.180–181. Vö.: *DRA* 2. köt. (6. jz.), 131.424; maga a forrás: uo., 427–442.

11 Press, Volker: The Habsburg Lands: The Holy Roman Empire, 1400–1555. In Brady Jr., Thomas A. – Oberman, Heiko A. – Tracy, James D.: *Handbook of European History 1400–1600 Late Middle Ages, Renaissance and Reformation.* 1. köt. *Structures and Assertions.* Leiden – New York – Köln, 1994, Brill, 447. Friedenthal a császári hatalom gyengeségének és a birodalom életképtelenségének tulajdonította a birodalmi adók kudarcát,

A wormsi birodalmi gyűlést, bár január 6-ra hívták össze, hivatalosan 1521. január 27-én nyitották meg, amikor is a salzburgi érsek felolvasta a császári propozíciót (indítványt), az első ülésre pedig másnap került sor.[12] A háromhetes várakozás alatt az időben érkezettek nem unatkoztak, hanem olyan ügyek elintézésével foglalkoztak, amelyeket nem kellett a rendi gyűlés elé terjeszteni. A propozíció tartalmazta a császár kívánságait, amelyeket el akart fogadtatni a rendekkel. Ennek megtárgyalására január 30-án felállítottak egy rendi bizottságot, de munkájukat számos tényező és vita hátráltatta, csak március közepén adtak választ a római úti segély ügyében.[13]

A propozíció szabályozni szerette volna, hogy a császár távollétében hogyan kormányozzák a birodalmat. Károly egy olyan helytartótanácsot szeretett volna felállítani, amelynek a tagjait ő nevezheti ki, a rendek viszont a választófejedelmek testületére kívánták bízni a vezetést, továbbá azt is el szerették volna érni, hogy ez a rendi delegáltakból álló testület ne csak a császár távolléte idején kormányozhassa a birodalmat. Az ügy már január 30-án napirendre került, de a tulajdonképpeni tárgyalások csak február 16. után kezdődtek el, és május 9-ig tartottak. Végül a császár távolléte idejére felállítottak egy helytartóból és 22 fős tanácsból álló grémiumot, amelynek tagjait Károly nevezhette ki, de a rendek is kaptak engedményeket.[14] A kormányzati hivatalok fenntartási költségeinek előteremtéséről folyó feszültségekkel teli tárgyalásokra május folyamán került sor.[15]

szabályozni *szerette volna, hogy a császár távollétében hogyan kormányozzák a birodalmat.*

A kamarai bíróság ügyében február elején indultak meg a tárgyalások, az első tervezet február 25-re készült el. Ezt több átszerkesztést követően csak március 24. után juttatták el a császárhoz, a viszontválaszt követően ennek az ügynek a tárgyalása is májusig húzódott, a végleges szöveget május 26-ra keltezték, de V. Károly csak néhány nap múlva adta ki.[16] A létrejött testület egy elnökből és 18 bírósági ülnökből állt. Jogszolgáltatási feladataikat ebben az időben még nem tudták hatékonyan intézni, ugyanis ehhez csak csekély anyagi forrásokkal és végrehajtó hatalommal rendelkeztek.[17]

---

kortárs külföldi analógiák (pl. a Magyar Királyságé, de még Franciaországé is) azonban arra figyelmeztetnek, hogy a rendi kormányzat átalakítása újkori értelemben vett, szakképzett hivatalnokok által működtetett állammá sehol sem volt gyors és zökkenőmentes. Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 183–184.353.

12 *Zeittafel* (5. jz.), XII; *DRA* 2. köt. (6. jz.), 131.

13 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 131–132, a propozíció szövege uo. 153–156. A rendek válasza uo. 171–173. A rendek többsége még január folyamán megérkezett. Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 75.

14 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 173–174. A május 26-án elfogadott szabályzat szövege uo. 222–233; Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 129; Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 326.

15 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 403; Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 134–136.

16 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 233–234.

17 Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 133; Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 184.

A birodalmi béke ügyében, bár csak február végén kezdték el tárgyalni, gyorsabban haladtak, április 2-ára már elkészítették az első szövegtervezetet, a végleges simítások viszont május végéig elhúzódtak.[18]

Wormsban emellett foglalkoztak a nagy kereskedő- és bankházak (monopóliumok) hatalmi visszaéléseivel és a közösségi élet szabályozásával, de utóbbi kapcsán átfogó szabályozás csak az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlésen született.[19]

A legfontosabb külpolitikai téma, amely a birodalmi rendek elé került, az a franciákkal való háború, amelyhez szorosan kötődött Svájc ügye. A korszak egyik legkiválóbb katonáskodáshoz értő emberanyagával rendelkező alpesi kantonok hivatalosan a birodalom részét képezték, de ekkor már majdnem teljesen függetlenül intézték ügyeiket, emiatt a birodalmi gyűlés áprilisban követséget küldött Zürichbe, hogy lebeszéljék őket a franciáknak nyújtandó támogatásról, továbbá érjék el, hogy 10 ezer gyalogost állítsanak ki a császár római útjára. A misszió sikertelen volt, Svájc május 5-én szövetségre lépett I. Ferenccel.[20] A római Szentszékhez való viszony inkább egyházpolitikai jellegű volt, ezért arra a Luther-ügy kapcsán fogok kitérni.

A legfontosabb *külpolitikai téma, amely a birodalmi rendek elé került, az a franciákkal való háború,*

Miután május elején a birodalom struktúráját illető legfontosabb témákban megszületett az egyezség, a gyűlés munkája felgyorsult. Ezt az is „segítette", hogy a vitatkozó felek közül sokan már nem tudták tovább finanszírozni az ott-tartózkodást, ezért hazautaztak. Május végére már a választófejedelmek testülete is csak foghíjasan volt jelen. A záróülést május 25-én tartották, a császár ekkor közölte a rendekkel, hogy kiket nevez ki a felállított kormányzati és bírósági hivatalokba. Ennek keretében öccsét, Ferdinánd főherceget tette távolléte esetére németországi helytartójává. Másnap került sor a gyűlés határozatainak kihirdetésére.[21]

Magyarok Wormsban. A törökkérdés

A Zsigmond király által megszervezett, vegyes nyugat-európai, magyar és havasalföldi kontingensekből álló keresztes had nikápolyi csatavesztése (1396) után az oszmán-törökök folyamatosan veszélyeztették Magyarországot, a XV. század második felétől kezdve pedig már a keleti Habsburg-tartományok sem érezhették magukat biztonságban, nem csoda, hogy a birodalmi gyűlések vissza-visszatérő témája lett a törökkérdés és a Magyar Királyságnak juttatandó védelmi célú támogatás. A magyar királynak – európai középhatalomként és a Német-római

18 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 235.

19 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 235. V. Károly választási feltételeiben szerepelt, hogy vissza kell szorítania a nagy pénzügyi és kereskedelmi társaságokat. Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 85. Ezt akadályozta, hogy a császárt is ilyen társaságok (pl.: az augsburgi Fuggerek) pénzelték. Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 185.

20 *DRA* 2. köt. (6. jz.), 361–363; Wohlfeil: *Der Wormser Reichstag…* (7. jz.), 140–142.

21 *Zeittafeln* (5. jz.), XII; *DRA* 2. köt. (6. jz.), 718–719; Friedenthal: *Luther és kora…* (3. jz.), 347–348.

a birodalmi *gyűlések vissza-visszatérő témája lett a törökkérdés*

Birodalom szomszédjaként – amúgy is célszerű volt képviseltetnie magát egy ilyen nagyszabású eseményen, már csak azért is, mert II. Lajos viselte egyben a hét választófejedelmi méltóság egyikét, a cseh királyi címet, ezen minőségében tehát Károly a feljebbvalójának számított, másrészt pedig jövendőbeli sógorának is. Az 1515-ben kötött kettős Habsburg–Jagelló házassági szerződés végrehajtása még váratott magára, ekkoriban még az sem volt teljesen kőbe vésve, hogy ki fogja feleségül venni Jagelló Annát, Károly vagy pedig öccse, Ferdinánd. Az aacheni koronázás alkalmával Girolamo Balbi pozsonyi prépost[22] és Sárkány Ambrus képviselte a magyar királyt, és ők próbálták elérni azt is – sikertelenül –, hogy Anna az előkelőbb fivér felesége lehessen. A házassági szerződés megkötése után a követek Innsbruckba mentek Anna és Ferdinánd főherceg esküvőjére, majd 1521. január 21-én visszaérkeztek Budára.[23]

A birodalmi gyűlésre külön követség kiküldését határozta el a magyar udvar, február 8-án Balbit és Thurzó Jánost jelölték ki a feladatra, ám utóbbi helyett végül Werbőczy István személynök kísérte el a prépostot. 1521. február végén keltek útra és március 24-én érkeztek meg a gyűlés színhelyére.[24] A követség célja ezúttal pénzügyi és katonai segítségkérés volt a török ellen, nem csupán a császártól, hanem a birodalom rendjeitől. Mint ismert, 1520-ban meghalt I. Szelim szultán, ezzel pedig érvényét veszítette a vele kötött fegyverszünet. A külföldi támogatás elnyerése érdekében április 3-án Balbi beszédet mondott Wormsban, hivatkozott arra, hogy császáruk is háborúzik az oszmánok ellen Észak-Afrikában, de a német fejedelmek többsége nem tudott segíteni, vagy talán nem is érezte a saját problémájának a törökkérdést (ne feledjük, bár a krajnai vagy a stájer rendek már a bőrükön érezték az oszmán fenyegetést, a Rajna-menti vagy az északi német tartományok lakossága számára még távoli ellenségnek számítottak, akiket csak hírből ismertek). A magyar követeknek tehát be kellett érniük azzal az április 20-án kapott jó tanáccsal, hogy ha sürgős nekik a birodalom állásfoglalása a török-

A birodalmi *gyűlésre külön követség kiküldését határozta el a magyar udvar,*

22 Rövid életrajza: Köblös József: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában.* Budapest, 1994, MTA Történettudományi Intézet, 444–445. /Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 12./ Rövidebb, de pontatlanabb összefoglalás: Szigeti Jenő: Luther és Werbőczi találkozója. In Fabiny Tibor (szerk.): *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből.* Budapest, 1984, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 202.

23 Lakatos Bálint: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526) II. rész. Adattár. *Történelmi Szemle,* 2020. 1. sz. 337–338. Ezt az esküvői szertartást, mivel a vőlegény ekkor nem tudott személyesen jelen lenni, egy másik követte, 1521. május 26-án szintén Innsbruckban. Lakatos: *A király diplomatái…* (23. jz.), 341.

24 Kosáry: *Magyar külpolitika…* (4. jz.), 68; Lakatos: *A király diplomatái…* (23. jz.), 340. Werbőczy tisztségére lásd: C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* Budapest, 2017, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 76. /Magyar történelmi emlékek. Adattárak./

kel való jövőbeli háború vagy béke kérdésében, kössenek egy évre fegyverszünetet a szultánnal, mégpedig olyat, ami nem káros a keresztyén világ számára, magyarul: kössék ki benne, hogy a törökök nem vonulhatnak át fegyveres erővel az ország területén abból a célból, hogy Velence vagy a Német-római Birodalom területén portyázzanak, még abban az esetben sem, ha ez az átvonulás a legkisebb károkozás nélkül történne meg.[25] Ismerve az Oszmán Birodalom Magyarországgal szembeni nyomasztó katonai és gazdasági túlerejét, II. Lajos számára ekkor már egy olyan fegyverszünet is diplomáciai siker lett volna, amelyben csak a saját országai szerepelnek, nemhogy a keresztyén szomszédok is, és mint tudjuk, 1520 után már ilyen egyezményt sem tudott tető alá hozni.

kössenek *egy évre fegyverszünetet a szultánnal,*

Balbi és Werbőczy wormsi tartózkodása alatt ebédre hívták azt a wittenbergi szerzetest, aki április 16-án érkezett a városba, de hírneve már megelőzte: Luther Mártont. Korábban a szakirodalom azon az állásponton volt, hogy a magyar követek azért tették ezt, hogy megpróbálják visszavonulásra bírni az ágostonos szerzetest, akinek tanai felkorbácsolták az indulatokat Némethonban, és azzal fenyegettek, hogy az ellentétes állásponton lévő birodalmi rendek képtelenek lesznek saját problémáikon túl az egyetemes keresztyénség gondjaira is kellő figyelmet fordítani, azaz Luther ügye miatt nem küldenek segítséget a törökök ellen. Ezzel kapcsolatban azonban már Sólyom Jenő is mérsékletre intett: a német rendek közti feszültség oka ekkoriban még elsősorban nem Luther volt. A római kúriához való viszony már 1517 előtt sem volt harmonikus, emellett, mint említettük, az 1519. évi császárválasztáson hoppon maradt I. Ferenc francia király megszállva tartotta Milánót, továbbá ott volt a birodalom kormányzatát illető reformok további sorsa. Elképzelhető persze, hogy a nyüzsgő városban támadt sokféle szóbeszéd miatt Werbőczyék a sikertelen misszió miatt részben a Luther körül támadt felfordulást is hibáztatták, az pedig egészen biztos, hogy nem szívesen látták volna, ha a reformátor tanai Magyarországon is elterjednek, de ezen nem kell csodálkoznunk: a mohácsi csatát megelőző években a Magyar Királyság legfőbb törökellenes szövetségese a római Szentszék volt, tőlük lehetett pénzt, illetve különféle felmentéseket (pl. az egyházi birtokban lévő arany- és ezüstkincsek beolvasztásának engedélyezését pénzverési célból) várni, a déli határvidék védelmében pedig a király által fizetett zsoldosok mellett leginkább a főpapok bandériumaira lehetett számítani. Ám a kíváncsiság nagy úr lehetett, és a humanista műveltségű követek – ellenérzéseik dacára – minden bizonnyal szívesen beszélgettek volna el vele. Azonban, legalábbis, ha az április 17. és 19. között létrejött találkozóról jelentést tévő Girolamo Aleander rendkívüli pápai követnek hihetünk, nem nyerte meg a tetszésüket a wittenbergi szerzetes viselkedése,

a német *rendek közti feszültség oka ekkoriban még elsősorban nem Luther volt.*

25 Sólyom Jenő: *Luther és Magyarország. A reformátor kapcsolata hazánkkal haláláig.* Budapest, 1933, Luther-Társaság 54 /A Luther-Társaság kiadványai. Új sorozat, 12. Luther-tanulmányok, 2./; Kosáry: *Magyar külpolitika…* (4. jz.), 69.71–72.

tudatlannak és bolondnak tartották őt. Ám a jelentés szavahihetősége kapcsán Sólyom Jenő komoly kritikát fogalmazott meg, eszerint feltételezhető, hogy a magyar követek óvatosan jártak el, és amikor beszámoltak a császári udvarnak az eseményről, nem mertek olyat mondani, amiről azt feltételezték, hogy nem tetszene V. Károlynak és környezetének. Minden bizonnyal egy teljesen átlagos, felejthető találkozó lehetett mindkét fél számára, ugyanis sem a magyar követektől, sem Luthertől nem maradt fenn róla beszámoló.[26]

nem nyerte *meg a tetszésüket a wittenbergi szerzetes viselkedése,*

A magyar követek április 15-én jelezték a birodalmi gyűlés választmányának, hogy haza kell indulniuk, mivel jelentést kell tenniük az április végén kezdődő országgyűlésnek. A következő napokban Werbőczyék igyekeztek rávenni a német rendeket, hogy a sok várakoztatás után valamilyen kedvező válasszal bocsássák őket útjukra, de minthogy erre egyre kevesebb remény volt, április 20-án végül hazaindultak.[27]

(folytatjuk)

V. Károly császár beidézett engem a wormsi birodalmi gyűlésre, s küldött ún. szabad utat biztosító levelet és egy kísérőt. Amint így együtt Weimar felé mentünk, … az a hír jött, hogy Márton doktort Wormsban már kiátkozták könyveivel együtt. Így is volt. Emellett még császári követek is kerültek szemem elé, akiknek az összes városban császári parancsot kellett kiszögezniük arról, hogy dr. Luther Mártont a császár kiátkozta. Ekkor azt kérdezte a kísérő: „Doktor úr, tovább jön?" „Igen, eltekintve attól, hogy átok alá vetettek és ezt minden városban kihirdetik, mégis elmegyek, és ragaszkodom a császári szabadságlevélhez." Ez volt az első cselvetés, melyet a mainzi püspök készített elő, s azt gondolta, hogy ezzel megakadályoz a birodalmi gyűlésen való megjelenésben. …
Amikor Wormshoz közeledtem, Spalatin figyelmeztetett, hogy ne menjek oda, ... De én azt üzentem vissza: „Ha annyi ördög lenne Wormsban, mint cserép a háztetőn, akkor is bemennék." Mert rettenthetetlen voltam, és egyáltalán nem féltem. (Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról.* Budapest, 1991, OLBK., 141–143.)

26 Sólyom: *Luther és Magyarország…* (25. jz.), 54–56. Nem mindenki fogadta el ezt az érvelést, Szigeti Jenő 1984-ben a jelentés alapján vázolta fel az eseményeket, erősen Werbőczy-ellenes élű tanulmányában. Szigeti: *Luther és Werbőczi…* (22. jz.), 202–204. Werbőczy még Wormsba érkezése előtt megrendelte egy Luther-ellenes vitairat kinyomtatását Bécsben, tehát egészen biztosan ellenérzésekkel viseltetett a reformátor irányában (uo. 202). Itt meg kell jegyezni, hogy a 2003-ban bemutatott Luther című film tévesen bíborosi ruhában ábrázolta Aleandert a wormsi gyűlésen. Valójában csak 1536-ban kapott *in pectore* (azaz nyilvánosságra nem hozott) bíborosi kinevezést, amelyet 1538-ban hirdettek ki, tehát addig nem viselhetett bíborosnak kijáró ruhákat. Fontos megemlíteni, hogy a magyar szinkronnal ellentétben a német eredetiben V. Károly nem bíborosnak, hanem nunciusnak nevezte Aleandert.

27 Kosáry: *Magyar külpolitika…* (4. jz.), 71–72.

Tubán József

Mienk a menny örökre. Rövid bepillantás Luther szabadságfogalmába 2. rész

Szabadság a közömbös dolgokban

Sajátos vonása a lutheri teológiának az úgynevezett *adiaforonkérdés*. A görög szó jelentése: közömbös. A fogalmat voltaképpen Melanchthon vezette be a teológiai narratívába akkor, amikor az *Apológiában* a szerzetesi fogadalmakkal kapcsolatosan az ószövetségi názírokra (vö. 4Móz 6,1–21) utalva arról beszélt, hogy az ő fogadalmukat Krisztus felől nézve „egyszerűen közömbös dolognak [*Mittelding*] kell ítélni."[1] *Adiaforonon* azokat a dolgokat értjük, amelyek nem állnak közvetlen kapcsolatban az üdvösséggel, és megtartásuk, elhagyásuk vagy megváltoztatásuk nem befolyásolja az Istennel való kapcsolatunkat. A keresztyén szabadság ugyanis kiterjed valamennyi emberi előírásra és külső szokásra, minthogy azok nem kötik meg a hívő embert. Ez természetesen nem rendetlenséget és önkényeskedést jelent, de azt igen, hogy számos emberi eredetű tradíciót, amelyek nincsenek közvetlen összefüggésben a hittel és az üdvösséggel, nagyvonalú szabadsággal kezelhetünk.

Amikor 1521-es wartburgi rejtőzködése idején az egyetem egyik oktatója, Andreas Karlstadt vezetésével némelyek különféle újításokat vezettek be a wittenbergi istentiszteleti életben – megszüntették a mise ünneplését, eltávolították a templomból a képeket, az úrvacsoránál a hívek kezébe helyezték az ostyát –, és mindebben egy tökéletesebb keresztyénség megvalósítását látták, Luther jónak látta rendet tenni. 1522 tavaszán visszasietett Wittenbergbe, és a szószékről – tehát az ige eszközeivel! – szembesítette a megtévesztett híveket a keresztyén szabadság helyes értelmezésével. Elmondta, hogy a változtatások önmagukban nem jelentenek semmiféle előrehaladást, sőt, ez a fajta túlértékelt szabadság rombolja is az egyház egységét. Éppen ezért „elfogadható ok nélkül semmi változtatás ne történjék a szokásos szertartásokon, hanem az egyetértés ápolása kedvéért maradjanak meg azok a régi szokások, amelyeket bűn vagy nagy kár nélkül meg lehet tartani [*so man ohne Sünde und ohne Beschwerung der Gewissen halten kann*]."[2] Egy sor olyan tradíció és gyakorlat létezik, amelyet ugyan nem volna szükséges bevezetnünk, de elhagynunk sem kell, ha már egyszer szokásban van, és „melyhez ragaszkodhat az ember, vagy el is térhet tőle, a hit elvesztése és a pokol veszedelme nélkül."[3] A veszedelem éppen abban van, ha némelyek a keresztyén hit szabadságát a mindenáron való változtatással

1 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia, az Ágostai hitvallás védőirata*. Budapest, 2017, Luther Kiadó, 322. / Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 3./

2 Bódi E. – Reuss A. ford. *Apológia…* (1. jz.), 221.

3 Szebik Zs. ford. Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni hétfőre. In Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei*. 6. köt. *Prédikációk*. Budapest, 2015, Luther Kiadó, 220.

azonosítják, és úgy gondolják, hogy ezen a módon válnak tökéletesebb hívőkké. Nem más ez ugyanis, mint visszatérés az ember cselekedeteiből való megigazulás hamis reménységéhez.

Luthernek a keresztyén szabadságról és az ahhoz tartozó közömbös dolgokról vallott álláspontja azért is különlegesen hangsúlyos, mert pontosan ezekben a napokban – 1522 böjtjének első vasárnapja előtti estén – történt meg az a hírhedt eset, hogy Zürichben Zwingli jelenlétében némely hívek kolbászt ettek.[4] Mindez természetesen nem jelentett semmit az üdvösségük szempontjából, ám sokakban megütközést keltett, hiszen egy régóta megszokott tradíció nyilvános és hivalkodó megtöréséről volt szó, méghozzá azzal a narratívával alátámasztva, hogy ezzel közelebb kerülhetnek az evangéliumi tisztasághoz. Ugyanígy gondolkodott Wittenbergben Karlstadt is. Luther ezzel szemben ahhoz tartotta magát, hogy a keresztyén szabadság adott esetben a szabadsággal való élés mérséklését jelenti: „Ne azt nézzétek tehát, hogy mihez lenne jogotok, hanem azt, hogy mi kedvez és használ testvéreiteknek. […]

[…] Mert amit *muszáj* [*muß sein*], azt a szükség követeli, és annak rendíthetetlenül meg kell állnia, mint a hitnek: ezt nem engedem elvenni tőlem, mindig a szívemben kell hordoznom, és mindenkinek meg kell vallanom. A *lehet* [*frey sein*] pedig az, amiben szabadságom van, és amit tehetek vagy elhagyhatok, de úgy, hogy abból a testvéremnek legyen haszna, ne pedig nekem."[5] Ezekben a hitünk szempontjából közömbös dolgokban éppen az jelenti a szabadság kiteljesedését, amikor az ember önként megmarad bizonyos korlátok között, tekintettel másokra: „Ennek megfelelően éljünk hát mi is jogos és alkalmas időben szabadságunkkal, hogy a keresztényi szabadság csorbát ne szenvedjen, valamint bátyáink és nővéreink, akik még gyengék, és ilyen szabadságot nem ismernek, meg ne botránkozzanak."[6] Az Isten igéjéhez való ragaszkodás, illetve a hitünknek egyedül ahhoz való odakötése felülírja még az egyébként valós és jogos szabadságunkat is: „Ezért nem szabad semmi újítást kiszabni, hanem az evangélium hirdettessék mindenütt, abban szerezzen ki-ki fölismeréseket, mint amiképpen veletek is történt!"[7]

Hogy a külső kegyességhez kapcsolódó – az egyház története során kialakult – szokások és formák a keresztyén szabadság alá vannak rendelve, azt Luther világosan látta. Mint ahogy azzal is tisztában volt, hogy a különböző változtatások mögött gyakran az ember dicsőségét hirdető törekvések állnak, nem pedig az egyház helyzetének megjobbítása és az evangélium ügyének segítése. Ezért a meggondolatlan reformerekről úgy ítélt, hogy azok pusztán azért változtatgatnak nyakra-főre, hogy „feltünjenek s megmutassák a világnak, hogy nem holmi közönséges mesterek; amint az általában történni szokott a keresztyén szabadsággal, hogy azt többen használják saját kényük-kedvükre és hasznukra, mint az Isten dicsőségére s felebarátja-

4 A korábbiakkal ellentétben ma már úgy tudjuk, hogy Zwingli ugyan jelen volt az eseménynél, de éppen a botrány elkerülése végett ő maga nem vett részt a nyilvános böjtszegésben. A kor viszonyai között az eset híre természetesen még nem érhetett el Wittenbergbe a következő napokban.

5 Szebik Zs. ford. Prédikáció Wittenberg népének Invocavit vasárnapjára. In *LVM* 6. köt. (3. jz.), 217.219.

6 Szebik Zs. ford. Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni szerdára. In *LVM* 6. köt. (3. jz.), 231.

7 Szebik Zs. ford. Prédikáció Wittenberg népének Invocavit utáni csütörtökre. In *LVM* 6. köt. (3. jz.), 233.

ik javára."[8] Megerősíti, hogy a keresztyén szabadság nem lépheti át a felebarát iránti felelősség határait, hiszen „a külső rend Istenhez való lelkiismeretbeli viszonyunk tekintetében lényegtelen, s a felebarátnak mégis a hasznára válhatik, a szeretetnél fogva".[9]

Ugyanilyen értelemben nyilatkozott Luther akkor is, amikor a berlini prépost kikérte a véleményét arról, hogy vajon mennyiben kösse magát azokhoz a liturgikus elvárásokhoz, amelyeket az uralkodója elvár tőle. Luther válasza egyértelmű volt: olyan dolgokról van szó, amelyekben „egyedül Isten parancsa kötelez, minden más szabad."[10] Ezért tehát ha az uralkodó „hajlandó Jézus Krisztus evangéliumát tisztán, világosan és hamisítatlanul, emberi toldásoktól mentesen prédikáltatni és mindkét szentséget, a keresztséget, valamint Jézus Krisztus testét és vérét az ő rendelése szerint kiszolgáltatni",[11] akkor semmilyen külsőség és forma nem veszélyezteti a hitet és az üdvösséget. Ebben az esetben a keresztyén szabadság megengedi, hogy „hordjatok ezüst vagy arany keresztet, bújjatok palástba vagy karingbe bársonyból, selyemből vagy vászonból, és ha uratoknak, a választófejedelemnek nem elég egyetlen palást vagy karing, akkor húzzatok föl egymásra hármat, ahogy Áron, a főpap három palástot öltött egymás fölé (3Móz 8,7), melyek olyan pompásak és szépek voltak, hogy ezért hívták a pápaságban az egyházi öltözéket ornátusnak, s ha ő választófejedelmi kegyelmessége nem elégszik meg egyetlen körmenettel, amikor ének- és harangszóval megkerülitek a templomot, akkor járjatok körül hétszer, mint Jerikót kerülgette Józsué Izrael fiaival, csatakiáltással és harsonaszóval (Józs 6,4–16)."[12]

Megint más a helyzet akkor, ha a körülmények arra szorítják az egyházat, hogy a hitét kell megvallania, és ennek kapcsán ütközik bele a keresztyén szabadság körébe tartozó dolgokba. Ilyen volt az úgynevezett eleváció – így nevezzük a szertartás során az úrvacsorai jegyek magasba emelését – kérdése. A középkori tradíció szerint, amely a misét – tévesen – az ember Isten felé gyakorolt gesztusaként, érdemszerző áldozati aktusként értékelte, az eleváció a kereszten feláldozott és a szereztetési igék során az ostyába és a borba beköltöző Krisztus Istennek való bemutatása volt. A lutheri mise ezt természetesen átértelmezte, és arra helyezte a hangsúlyt, hogy a gyülekezetnek mutassa be az úrvacsora jegyeiben immár valóságosan közöttük lévő Krisztust. Így vált az eleváció tulajdonképpen igehirdetéssé, minthogy a kereszten testét és vérét áldozó Krisztust emelte a szentséget ünneplő gyülekezet szeme elé. 1521-ben azonban a zavart keltő wittenbergi hitújítók az eleváció aktusát is kiiktatták a liturgiából. Karlstadt amúgy eleve azt vallotta az úrvacsoráról, hogy az pusztán jelkép, nem pedig Krisztus

8 Paulik J. ford. A német mise és az istentisztelet rendje. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáczió négyszázados fordulójának örömünnepére és emlékezetére.* 4. köt. Budapest–Pozsony, 1908, Luther-Társaság, 439.

9 Paulik J. ford. Luther: *A német mise…* (8. jz.), 440.

10 Csepregi Z. ford. Georg Buchholzernek (Berlinben). In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei.* 7. köt. *Levelek.* Budapest, 2013, Luther Kiadó, 631. 3421. sz.

11 Csepregi Z. ford. *Georg Buchholzernek…* (10. jz.), 630–631.

12 Csepregi Z. ford. *Georg Buchholzernek…* (10. jz.), 631.

valóságos teste és vére. Luther korábban éppen az áldozati jelleg látszatának kiküszöbölése érdekében hajlandó lett volna megszüntetni az elevációt „a pápisták miatt, akik azt általunk Istennek hozott áldozatnak és cselekedetnek tartották, amint most is teszik”,[13] végül mégis megtartotta azt, éppen az igaz hit melletti kiállásként Karlstadt eretnekségével szemben. A döntés elvi magyarázata megint csak a keresztyén szabadság sajátos vonásait idézi: „Mert ami szabados dolog, vagyis nincs sem megparancsolva, sem megtiltva, abban sem vétkezni, sem érdemet szerezni nem lehet, annak hatalmunkban kell állania, mint olyannak, ami eszünknek van alávetve, úgy hogy azzal mi minden bűn és veszedelem nélkül élhetünk vagy nem élhetünk, azt megtarthatjuk, vagy mellőzhetjük a mi tetszésünk vagy a szükség szerint”.[14] Amikor pedig Luther végül mégis megszüntette az elevációt – kizárólag Wittenbergben, nem előírva ezt az egész egyház számára! –, ismét a keresztyén szabadság nagy erejére hivatkozott: „Ha nem akarod azt felmutatni, hagyj békét neki, ha nem akarsz békét hagyni neki, úgy mutasd fel. Mit törődik Isten ezzel? Mit törődik az én lelkiismeretem is azzal? Épp oly kevéssé, mint ahogy az oltár sem tudakozódik az után: ha vajon felmutatod, avagy fekve hagyod-e, az neki mindegy.”[15]

Ennek nyomán aztán az *adiaforonkérdés* azzal jutott nyugvópontra, hogy a közömbös dolgokat a jó rendre való tekintettel és a felebarát hitének veszélyeztetését elkerülendő kell megtartani vagy éppen elhagyni, ám amikor az egyébként lényegtelen, nem hitbeli kérdések egy világos állásfoglalást követelő hitvallási helyzet fókuszába kerülnek, akkor nincs helye semmiféle engedékenységnek és kompromisszumnak, mert a hit és a tanítás tisztasága mindennél előrébb való: „Hisszük, tanítjuk és valljuk, hogy üldözés idején, amikor hitünk világos megvallását követelik tőlünk, az ellenségek előtt ezekben a közömbös dolgokban sem szabad meghátrálni… […] Ebben az esetben ugyanis többé nem közömbös dolgokról, hanem az evangélium igazságáról, a keresztyén szabadságról és a nyilvánvaló bálványimádás igazolásáról van szó, valamint arról, hogy a gyenge hitűeket meg ne botránkoztassuk.”[16]

Szabadság az egyház számára

Különös pontjához érkeztünk Luther szabadsággal kapcsolatos teológiai megszólalásainak értékelésében. Amikor ugyanis az egyháznak mint emberi közösségnek, szociológiai valóságnak a szabadságáról beszél, nem a világi hatalomtól, hanem éppenséggel az egyházi főhatóságtól való függetlenségét érti ezen. A Szászországban élő Luthernek nem volt személyes tapasztalata arról, hogy a világi hatóságok üldözik a keresztyéneket. Arról azonban annál inkább, hogy

13 Masznyik E. ford. Luther Márton: Kis hitvallás az úrvacsoráról. In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáczió négyszázados fordulójának örömünnepére és emlékezetére.* 4. köt. Budapest–Pozsony, 1914, Luther-Társaság, 460.

14 Masznyik E. ford. Luther: *Kis hitvallás az úrvacsoráról…* (13. jz.), 462–463.

15 Masznyik E. ford. Luther: *Kis hitvallás az úrvacsoráról…* (13. jz.), 463.

16 Bohus I. ford. *Egyességi irat.* Budapest, 2015, Luther Kiadó, 80. /Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai, 5./

a római pápaság rátelepedett az egyházra, és megvonta tőle a szabadságot. Sőt, ehhez az is hozzájárult, hogy a pápaság a világi hatalmat – beleértve a császárét is – megpróbálta maga alá gyűrni.

Mély történelmi oka van ennek, így elsőként ezt kell megértenünk. A formálódó középkori hatalmak számára a Római Birodalom jelentette a legfőbb jogforrást. A római világ széthullásakor a császárváros püspöke, illetve maga az egyház képviselt valamiféle folytonosságot, amely mögé a keresztyénségre térő európai népek végül felsorakoztak. Bár a közbeszédben Frank Birodalomról vagy Német-római Birodalomról szoktunk beszélni, a kor jogelmélete és nyelvezete szerint tulajdonképpen továbbra is a Római Birodalomról volt szó. Jogilag 800-ban Nagy Károlyt nem frank, hanem római császárrá koronázta a pápa – Róma püspökét egyébként éppen a frank uralkodók emelték pápává, tekintélyes birtokkal és politikai befolyással felruházva őt; 962-ben I. Ottó sem Németország, hanem a Római Birodalom császára lett. Ezzel azonban nyomban kezdetét is vette az invesztitúraharc, vagyis a politikai vetélkedés az egyre inkább világi hatalommá váló pápaság és a császárság között. Ennek a vetélkedésnek ironikus módon végül éppen az az V. Károly császár vetett véget 1527-ben Róma elfoglalásával, aki amúgy a pápaság szilárd támasza volt a lutheri reformációval szemben. Itt nyomban megjegyezzük – csak hogy tovább keveredjenek a szálak –, hogy a Luthert végül kiátkozó X. Leó pápaválasztási, illetve Károly császárválasztási kampányának legfőbb finanszírozója egyaránt az augsburgi Fugger-bankház volt.

Ha a mai értelemben vett nemzeti érzést nem kérhetjük is számon a reneszánsz korban élő Lutheren, talán mégsem véletlen az, hogy éppen a császár megválasztása utáni évben szólalt meg rendkívül markánsan a német egyház, illetve a német világi hatalom pápai tróntól való szabadságának ügyében. Azt ugyanis nemcsak ő látta, hanem mindenki számára tudott volt, hogy a pápai udvar kifosztja a német egyházat, és annak bevételeit nagyrészt önmagának tartja fenn. Luther ezt gyalázatként élte meg, amely ellen szerinte éppen a világi felsőbbségnek kellene fellépnie: „Ezenkívül azt se bánnám, ha a királyok, a fejedelmek és az egész nemesség a római latroknak útjába állnának, és a püspöki *pallium*ok[17*] és hűbérek ott kint maradnának. Hogy jut a római kapzsiság eszébe, hogy a mi atyáinknak összes alapítványát, püspökségét, hűbérét magához ragadja? Ki hallott vagy olvasott valaha ilyen minősíthetetlen rablásról?”[18] A világi hatalmasságoknak meg kell védeniük az alattvalóikat a római udvartól, hiszen „ők is keresztények, és a népet, mely rájuk bízatott, hogy testi és lelki javukat munkálják és védelmezzék, meg kellene szabadítaniuk az ilyen ragadozó farkasoktól, akik báránybőrbe öltözve pásztoroknak és kormányzóknak adják ki magukat (Mt 7,15).”[19] Luther ezért jónak látta, hogy „minden fejede-

17 * A pallium a püspökök liturgikus öltözékének része volt, amelynek viselése a beiktatásuk tényét igazolta. A késő középkorban a pápa ezt pénzért bocsátotta az általa kinevezett főpapok rendelkezésére.

18 Masznyik E. ford. Luther Márton: A római pápaságról. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei.* 2. köt. *Felelősség az egyházért.* Budapest, 2017, Luther Kiadó, 145.

19 Masznyik E. ford. Luther Márton: A német nemzet keresztény nemességéhez. In *LVM* 2. köt. (17. jz.), 172.

lem, nemes és város a maga alattvalóinak azonnal tiltsa meg, hogy az évjárulékokat Rómába küldjék, sőt azokat egészen szüntessék meg."[20]

Luther világosan állást foglalt a császárság kérdésében is. Magának a császárságnak a létrejöttét is a pápaság cinikus mesterkedéseként értékelte, minthogy ezáltal valójában a pápák próbálták biztosítani a maguk politikai hatalmát. Úgy látta, hogy a pápa a saját hatalma alá akarja vetni a császárt: „Legyen ő a római császár, persze Róma nélkül, ráadásul függjön mindörökre a pápának és hadának szeszélyétől, olyanformán, hogy miénk legyen a név, az övék legyen az ország és város."[21] Holott az Istennek tetsző rend szerint a pápa – mint bármely pap – legfeljebb az igehirdetésben állhat egy uralkodó felett, a tényleges hatalmat azonban a világi felsőbbségnek kell birtokolnia, amely kiterjed az egyházra is: „Az semmit sem bizonyít, hogy a pápának a császár fölött kell állnia, mert ő koronázza meg vagy iktatja be őt. […]

[…] Azért hadd legyen a német császár igazi és szabad császár, és hatalmát vagy fegyverét le ne eressze a pápás képmutatók e vak lármájára, mintha bizony joguk volna minden tekintetben uralkodni a világi hatalom fölött."[22]

Természetesen nem arról van szó, hogy az uralkodónak joga volna az egyház kormányzásához. Ahhoz viszont mindenképpen, hogy amikor a hatalma alatt lévő országban egy papi rendhez tartozó ember nem kifejezetten hitbeli kérdésben peres ügybe keveredik, vagy bármilyen, az egyházat is érintő jogvita keletkezik, akkor ő, a törvényes felsőbbség, ne pedig egy idegen hatalom, a pápaság – amely abban a korban ugyebár eleve világi hatalomként viselkedett! – dönthessen. Éppen ezért követelte Luther, hogy „egy világi ügyet se tárgyaljanak Rómában, hanem azokat mind a világi hatóságra bízzák".[23]

Ezen a háttéren válik érthetővé Luthernek az a gyakran hangoztatott lesújtó véleménye a pápai udvarról, miszerint az még a pogány töröknél is gonoszabb: „[…] a török legalább a hitet kinek-kinek szabadjára hagyja, a pápa ellenben senkinek sem akarja ezt megengedni."[24]

Ugyancsak kiállt Luther a pápai önkény alatt szenvedő papokért is. Ennek sarkalatos pontja volt a kényszerű nőtlenség, amelyet Róma az előző évszázadok során erőszakolt rá az addig hosszú ideig családos életformát élő világi papokra; szemben a szerzetesekkel, akik természetesen már kezdettől fogva a cölibátust vállalva élték a maguk közösségi életét. A papi nőtlenség persze számos erkölcstelenségnek lett a melegágya, amelyről a kortársak bőséges ta-

kiállt Luther *a pápai önkény alatt szenvedő papokért is.*

20 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 183.

21 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 225.

22 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 227–228.

23 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 185.

24 Masznyik E. ford. Luther Márton: Az Antikrisztus bullája ellen. In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáczió négyszázados fordulójának örömünnepére és emlékezetére.* 2. köt. Budapest–Pozsony, 1905, Luther-Társaság, 299.

pasztalattal rendelkeztek, és jó néhányat meg is örökítettek számos sikamlós történetben. Az e szavak leírásakor egyébként még nőtlen, szerzetesként élő Luther az ő szabadságukért is szót emelt: „Továbbá azt tanácsolom, hogy aki ezentúl pappá szentelteti magát, vagy egyébként is, a püspöknek semmi esetre se tegyen szüzességi fogadalmat, sőt egyenesen jelentse ki, hogy annak éppen semmi joga sincsen tőle olyan fogadalmat követelni, és hogy az efféle követelés ördögi zsarnokság."[25] A papi nőtlenség kényszerét mindenképpen meg kell szüntetni, és ha egy pap az Isten teremtési rendjének értelmében családosként szeretne élni, annak „egy keresztény zsinat útján meg kellene adni azt a szabadságot, hogy házaséletet folytathasson, nehogy veszedelem és bűn lepje meg őket".[26]

A szerzetesi életmódból fakadó veszedelmet azonban Luther nem csupán a cölibátus természetellenességében látta, hanem abban is, hogy a korabeli egyházi tradíció ezt a lemondásokkal járó életformát érdemszerzőnek, minden más hivatásnál magasabb rendűnek tekintette, ami jelentősen csorbította Krisztus személyének és művének a páratlanságát: „Ha valaki fogadalmát az evangéliumi szabadsággal ellenkező lelkülettel tette, azt fogadalma alól fel kell oldozni, és az ilyen fogadalom átkozott. Ha pedig valaki olyan szándékkal tesz fogadalmat, hogy elnyerje ezáltal az üdvösséget vagy az igazságot, az ugyanilyen, ezért etc."[27] Bár az önként és nem a megigazulás megszerzésének reményében tett szerzetesi fogadalmakkal Luther úgy-ahogy megengedő volt, azt hangsúlyozta, hogy „semmi fogadalom ne legyen érvényes, ne tétessék s meg ne tartassék, csak a mennyiben szeretetből s jókedvből, vagyis a Szentlélekből ered".[28] Az ember természetes állapotának ezzel együtt is a családos életformát tekintette, hiszen „egy asszonynak nem az a hivatása, hogy hajadon maradjon, hanem, hogy gyermekeket szüljön".[29]

A késő középkorban számos olyan szerzetes és apáca élt, akiket a szüleik kegyes fogadalomból, vagy egyszerűen azért, hogy az egyházra bízzák a megélhetésüket, gyermekkorukban adtak be egy kolostorba.[30] Esetükben természetesen szó sem lehetett sem vallásos meggyőződésről, sem pedig szabad döntésről. Luther határozottan sürgette az ilyesféle visszaéléseknek a megszüntetését: „Hiszen ezek soha nem tanulhatták meg, mi a hit vagy a törvény, úgy mentek lépre, mint a buta madárraj. Ezért föl kell őket szabadítani és rá kell őket ébreszteni meggondolatlanságukra és ostobaságukra."[31]

---

25 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 200.

26 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 200.

27 Csepregi Z. ford. Philipp Melanchthonnak. In *LVM* 7. köt. (10. jz.), 273. 428. sz.

28 Paulik J. ford. Luther Márton: Az apácák kolostorból való kilépéséről. In Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei. A reformáczió négyszázados fordulójának örömünnepére és emlékezetére.* 3. köt. Budapest–Pozsony, 1906, Luther-Társaság, 420.

29 Paulik J. ford. Luther: *Az apácák…* (27. jz.), 420.

30 Ezek egyike volt az a Katharina von Bora, akit a szülei gyermekkorában adtak be a nimbscheni zárdába, majd néhány társával együtt Wittenbergbe szökött, ahol végül 1525-ben összeházasodott Lutherrel.

31 Csepregi Z. ford. *Philipp Melanchthonnak…* (26. jz), 274. 428. sz.

Szabadság a társadalomban

Bár számos, még mindig fősodratúnak számító történeti iskola nem számol azzal, hogy a középkor embere igenis rendelkezett a politikai szabadságjog fogalmával, a valóság színesebb képet mutat, mint amit hosszú ideig feltételeztünk. Társadalmi mozgások ugyanis ebben az időszakban is történtek – mi több, a középkori társadalom mobilitása, a különböző csoportok közötti átjárhatóság meglepően nagy volt! –, így nyilvánvaló, hogy az azok mögött meghúzódó politikai öntudat is létezett. A középkori társadalomban találkozunk a nemességnek a központi kormányzattal szemben vagy a szabad városi közösségeknek a földesúrral szemben megvalósuló szabadságjogaival, de a jobbágyok tekintélyes hányada is képes volt szabad bérlővé válni, miután megváltotta magát a jobbágysorból. Létezett az önkormányzatiság – nemcsak a városokban, de bizonyos szinten a faluközösségekben is. Persze a politikai önállóságnak jóval erősebb volt a közösségi, mint az egyéni formája, főleg ha a kort napjaink szélsőliberális eszmeiségével hasonlítjuk össze, amely alapvetően arra törekszik, hogy a társadalmat egyénekre atomizálja.

Luther szemében a társadalom az öntudatos egyének közössége volt, amely nem pusztán gyakorlati szempontok szerint rendeződik egybe, hanem azért is, mert ez felel meg Isten teremtési rendjének. Az egyéni vagy közösségi szabadságjogokat is csak ennek a rendnek a keretein belül tudta értelmezni. Így tehát társadalomszemléletének alapja is az volt, hogy „a világi jog és hatalom Isten akaratából és rendeléséből van a világon."[32] Isten ugyanis a törvénnyel védi az ember életét, testi épségét és tulajdonát, ezt pedig a világi hatóság kezébe adta, hogy éljen vele a rá bízottak javára: „Ez oknál fogva rendelte Isten a kétféle kormányzatot, a lelkit, amely keresztény és igaz embereket nevel a Krisztus alatt a Szentlélek által, és a világit, amely arra nézve rendelkezik, hogy a nem keresztények és a gonoszok külsőleg békében éljenek s csendesen legyenek…"[33]

Ez a gyakran emlegetett lutheri gondolat a kettős birodalom elve: amíg a világi hatalom a törvénnyel – tehát adott esetben korlátozásokkal, elrettentéssel, sőt büntetéssel is – tart rendet a társadalomban, védelmezve az emberek életét, testi épségét és tulajdonát, addig az egyház az evangéliummal a lelkeket kormányozza, vigasztalást nyújtva és az üdvösséget munkálva. A kétféle kormányzást nem szabad összekeverni, mert Isten mindkettőre más feladatot bízott: „A világi hatalomnak vannak törvényei, amelyek tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyonra, s arra, ami külsőleg létezik a földön. Mert az Isten nem engedheti és nem akarhatja, hogy kívüle másvalaki kormányozzon a lélek felett. Ez okból, ahol a világi hatalom arra vetemedik, hogy törvényt alkot a léleknek, Istennek jogkörébe nyúl, s csak ámítja, rontja a lelkeket."[34] Az egyház és az állam egy fajta szétválasztásának tekinthetjük ezt, csakhogy nem olyan módon, ahogyan a felvilágosodás nyomán a későbbi korokban – így napjainkban is – a liberális narra-

32 Mayer E. ford. Luther Márton: A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei.* 4. köt. *Felelősség a társadalomért.* Budapest, 2019, Luther Kiadó, 90.

33 Mayer E. ford. Luther: *A világi felsőségről…* (31. jz.), 94.

34 Mayer E. ford. Luther: *A világi felsőségről…* (31. jz.), 105.

tíva értelmezi, úgynevezett értéksemlegességet erőltetve a társadalomra, ami olykor persze könnyen átvált egyszerű egyházellenességre. Luther szerint ugyanis a világi hatalom éppen úgy Isten szolgálatában áll, mint az egyház, csak más funkcióval: az egyik az ember külső, testi, a másik pedig a lelki szabadságát van hivatva őrizni.

Ennek megfelelően Luther akkor sem tekintette elnyomónak a világi felsőbbséget, amikor az a törvénnyel korlátozta az egyének szabadságát: „Mert a felsőség nem azért van rendelve, hogy a maga hasznát és önkényét keresse az alattvalókon, hanem azért, hogy az alattvalók hasznára és javára munkálkodjék."[35] Persze a politikai hatalom akkoriban sem volt mentes a hibáktól és a túlkapásoktól. Ezek felett Luther éles kritikát gyakorolt, még azokban a vészterhes hónapokban is, amikor Németország egyes területein már véres parasztháború dúlt: „Mert tudnotok kell, kedves uraim, Isten rendeli úgy, hogy a ti zsarnokságotokat az emberek nem képesek, nem akarják, sőt nem is tartoznak eltűrni. Meg kell változnotok, és Isten igéjének engednetek kell. […] Mert ő akar és fog titeket sújtani. Nem parasztok azok, kedves uraim, akik ellenetek támadnak, hanem maga az Isten támad rátok, hogy megbüntesse dühöngéseiteket."[36]

A lázadást ugyanakkor minden körülmények között elvetette: „Mert a felsőséggel szemben nem szabad erőszakkal ellenállni, hanem csupán az igazság megismertetésével; ha az megtéríti, akkor jó, hogyha nem, fel vagy mentve, és elszenveded az igazságtalanságot Istenért."[37] A lázadásra és a forradalomra nem lehet mentség az sem, ha valóban jogos indulatok törnének a felszínre: „Én azzal a párttal tartok, és mindig is azzal akarok tartani, amelyik a lázadást elszenvedi, bármennyire igazságtalan is az, és ellenfele akarok lenni annak a pártnak, amely lázadást szít, bármennyire igaza van, azért, mivel a lázadás sohasem múlik el ártatlan vér ontása és kártevés nélkül."[38] Már csak azért sem, mert a vérontáson túl a forradalom nagy eséllyel anarchiába torkollna, ami viszont ellenkezik az Isten által szabott renddel. Ezért Luther így intette a lázongó parasztságot: „Nem tudjátok megérteni és felfogni, kedves uraim, hogy ha a ti törekvésetek jogos lenne, akkor minden egyes ember másnak a bírájává válnék, és sem hatalom, sem felsőség, sem rend, sem jog nem maradna a világon, hanem csupa gyilkolás és vérontás?"[39]

Mit tegyen hát az, akinek sérelmeket okoz a világi felsőbbség törvénytelensége? Luther erre sem tud másképpen felelni, csakis teológiai szempontból megfogalmazott válasszal: „Mert ezekből a mondásokból még a gyermek is megérti, hogy a keresztény jog nem abban áll: ellenkezni a jogtalansággal, kardot ragadni, védekezni, bosszút állni, hanem abban: testet és vagyont feláldozni, hadd rabolja el, aki rabol; elég vagyonunk van nekünk az Úrban, aki, amint megígérte,

35 Mayer E. ford. Luther Márton: *Intés békére feleletül a sváb parasztság Tizenkét pontjára.* In *LVM* 4. köt. (31. jz.), 287.

36 Mayer E. ford. Luther: *Intés békére…* (34. jz.), 285.

37 Mayer E. ford. Luther: *A világi felsőségről…* (31. jz.), 121.

38 Mayer E. ford. Luther Márton: Intés minden keresztényhez, hogy óvakodjunk a lázadástól és a forradalomtól. In *LVM* 4. köt. (31. jz.), 40.

39 Mayer E. ford. Luther: *Intés békére…* (34. jz.), 291.

nem fog elhagyni. Szenvedés és újból szenvedés, kereszt és újból kereszt a joga a keresztényeknek, és semmi más."[40]

A társadalom és annak minden egyes tagja számára tehát Luther szerint az önkényeskedéssel és az önközpontúsággal szemben a rend jelenti a valódi szabadságot. Ezt a szabadságot azonban nemcsak a kormányzat esetleges konkrét törvénytelenségeivel szemben vette a védelmébe, hanem egyes aggasztó társadalmi folyamatok vonatkozásában is. Ilyen volt számára az uzsora, illetve a bankvilág egyre átláthatatlanabb szövedéke, amely behálózta a német társadalmat, és amely ellen Luther rendkívül élesen kikelt: „De a legnagyobb csapás a német nemzeten bizonyára az uzsorás hitel. […] Nem értek a számításhoz. De azt fel nem foghatom, hogyan lehet száz forinttal egy esztendő alatt húszat, sőt egy forinttal egy másikat szerezni; és ezt mind nem a földművelésből vagy az állattenyésztésből, mert a vagyon nem emberi elmésségnek, hanem Isten áldásának eredménye."[41]

Reálisan látta Luther azt is, hogy a mesterséges vagyoni egyenlőség megteremtése valójában nem jelentene szabadságot, minthogy természetellenes. A parasztháború borzalmas emlékére hivatkozva így beszélt erről: „Mert ha a parasztok szándéka megvalósult volna, egyetlen derék ember sem maradhatott volna biztonságban tőlük, hanem akinek egy fillérrel többje lett volna, annak az áldozatukká kellett volna válnia, amint ehhez már hozzá is láttak…"[42] Az ember boldogulását és gyarapodását ugyanis nem az egyenlőség köré szőtt hamis utópia, hanem a tisztességes munka tudja megalapozni: „Aki szegény akar maradni, annak nem kell gazdagnak lennie; ha pedig gazdag akar lenni, fogja meg az eke szarvát, és túrja a földet. Teljesen elég, hogyha a szegényekről lehetőleg gondoskodunk, hogy éhen ne haljanak, se meg ne fagyjanak."[43]

Döbbenetesen modern szavak ezek, különösen, ha az embereket munkahelyteremtés helyett segélyekkel megkötöző gazdaságpolitikára, az egyenlőséget hirdető, a tulajdon elvételére kész anarchista felfogásra vagy éppen a munka nélkül kiutalt úgynevezett alapjövedelem divatos jelszavára gondolunk!

Szabadság a gyakorlatban

És eljött a nap, amikor Márton doktor megérkezett Worms városába.

Oda, ahol a Német-római Birodalom rendjeinek gyűlését tartották 1521 tavaszán, amelyen az újonnan megválasztott császár, V. Károly személyesen elnökölt. A gyűlésnek számos napirendi pontja volt, minthogy Németországban sokféle indulat kavargott, ráadásul az Oszmán Birodalom ismét veszedelmes terjeszkedésbe kezdett a Balkánon és a Földközi-tenger keleti medencéjében.

---

40 Mayer E. ford. Luther: *Intés békére…* (34. jz.), 293.

41 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 228–229.

42 Gromon A. ford. Nyílt levél a parasztok elleni kemény írásról. In *LVM* 4. köt. (31. jz.), 337.

43 Masznyik E. ford. Luther: *A német nemzet…* (18. jz.), 211.

És akkor ott volt még a wittenbergi egyetem teológiai professzorának az ügye is. Károlyt alighanem ez aggaszthatta a legkevésbé, a többi felmerülő probléma sokkal fontosabbnak tűnt. A megoldás ugyanis végtelenül egyszerűnek látszott: Luther vonja vissza az akkor már számos, leginkább német nyelven kiadott könyvében foglaltakat, és az ügyet máris le lehet zárni.

Tudjuk, hogy nem ez történt. Luthernek a gyűlésen elhangzott szavait így őrizte meg az emlékezet: „Hacsak meg nem győznek engem a Szentírás bizonyságaival vagy világos okokkal, – mert sem a pápának, sem a zsinatoknak egymagukban nem hiszek, mert bizonyos, hogy többször tévedtek és egymásnak ellentmondottak – kötve vagyok a Szentírásnak általam idézett igéiben és az Isten igéjébe vetett bizalmamban és visszavonni sem tudok, de nem is akarok semmit, mert sem nem bátorságos, sem nem tanácsos dolog a lelkiismeret ellen cselekedni. Itt állok, másként nem tehetek. Isten engem úgy segéljen. Ámen."[1]

Hogy valóban pontosan ezt mondta-e Luther a császár színe előtt, nem tudjuk, minthogy a feljegyzések nem tőle származnak, bár alighanem a hozzá közel álló személyek egyike lehet a szerző. Az alábbiakat azonban kétségkívül ő írta, mégpedig Georg Spalatinnak, a szász választófejedelem titkárának címzett levelében, miután a császári meghívólevelet kézhez kapta: „Nem fogok megfutni, ha Krisztus megsegít, és nem hagyom cserben Isten igéjét."[2]

Ennyire makacs lett volna? Vagy ilyen bátor? Nem, ez nem egyszerű makacsság. Nem is bátorság. Ez a keresztyén ember szabadsága. Az igéhez kötött lelkiismeret, amely a saját nyugalmát nem a háborítatlan, gondtalan életben találja meg, hanem abban, hogy mindent az evangélium ügye alá rendel, még ha ebből valami kára is származna. Éppen ettől tudja magát szabadnak, miközben a kompromisszumok, az elvtelen megegyezések bár külsőleg békét jelenthetnének számára, mégis megkötöznék.

Wormsban nem volt kicsi a tét, hiszen a császárnak jogában állt akár a halálos ítéletet is kimondani Luther fejére. Tudjuk, hogy ha ez nem is, az úgynevezett birodalmi átok kihirdetése megtörtént, aminek következtében Luthernek csaknem egy évig a wartburgi várban kellett bujkálnia. Jogaitól és biztonságától megfosztva, álnéven – de szabadon. Szabadon, mert semmilyen fenyegetés hatására és semmiféle hatalmasság kedvéért nem tágított a felismert igazságtól, az egyedül Krisztusról, róla is csak mint a megfeszítettről tudni akaró evangélium felszabadító üzenetétől (vö. 1Kor 2,2).

Ez valóban nem makacskodás vagy önfejűség, hanem maga a keresztyén szabadság. Olyan szabadság, amelytől még a vérpadon, a cirkuszok arénáiban, a gályák padjához láncolva, a Gulag táborok priccsein vagy éppen egy keresztyén kultúra értéksemlegessé szürkített romjain tengődve sem lehet megfosztani a hívő embert.

Hiszen a mi szabadságunk maga Krisztus. Akkor vagyunk szabadok, ha mindenestől az ő foglyai lettünk.

Mienk a menny örökre!

---

1 Márton J. ford. A wormsi tárgyalások. In *D. Luther Márton művei…* 2. köt. (23. jz.), 459.

2 Márton J. ford. Georg Spalatinnak. In *LVM* 7. köt. (10. jz.), 225. 389. sz.

Ittzés Jánosné

Gondolattöredékek a *Himnuszról**

A Magyar Kultúra Napja – *Himnuszunk* születésnapja – kapcsán jutott el hozzám egy írás, egy ismert irodalmár odavetett mondataival.[3] Nem tudtam szótlan maradni. Feladatomnak éreztem, hogy az említett írás állításainak utánanézzek, esetenként pontosítsak, helyesbítsek, ha szükséges volt, bizonyítsak. Így született meg ez az írás, tehát reflexióként. Nem *Himnusz-elemzés;* ezért nem is törekedtem teljességre, csupán a következő kérdésekkel foglalkozom:

- Rejtélyes vers-e a *Himnusz?*
- Avantgárd újítás-e, hogy a költő a magyar népi kanásztánc formáját használja?
- Van-e ellentmondás a vers címe és tartalma között?
- Reménytelenséget tükröz-e a *Himnusz?*
- Néhány kifejezés magyarázata: jó kedv, bús had, víg esztendő.
- Paraklétosz-e a költő, amikor Istenhez fordul?
- A *Himnusz* kapcsolata a Bibliával és a genfi zsoltárokkal

Formai vizsgálódással kezdtem, azaz a *Himnuszt* tekintettem adottnak, ezt a formát kerestem vissza a zsoltárok között. (Irodalmunkban nem ritka az ismert dallamra és meglévő formában írt vers; vö. Balassi.) A strófák sorainak, a sorok szótagjainak számlálása során találtam rá a 130. – „Tehozzád teljes szívből / Kiáltok szüntelen" kezdetű – zsoltárra, melynek „képlete" egyezést mutat a *Himnuszéval.* Természetesen nem azt állítom, hogy a költő mintaként tekintett ennek a zsoltárnak a formájára, de bizonyára ott zsongtak benne a zsoltárdallamok és -sorok, valamint a zsoltárműfaj jellemzői is. A zsoltárfordító Szenci Molnár Albert szinte hibátlan kétütemű, ütemhangsúlyos sorokat és keresztrímeket használ – ez a forma a magyaros verselésnek is megfelel. A 130. zsoltár eredeti felirata: *Könyörgés a bűnbocsánatért.* (Ma: *A mélységből kiáltok, Uram! Hatodik bűnbánati zsoltár.*) A zsoltárfelirat is mutatja Kölcsey írói magatartását: imát fogalmaz meg, Isten bűnbocsátó irgalmát kéri, mert úgy látja, mélységben van a magyar nép, ezért Istenhez mint egyetlen menedékhez fordul. A 130. zsoltárnak tehát nemcsak a formáját, de a szellemiségét is láthatjuk a *Himnuszban.*

Irodalmunkban *nem ritka az ismert dallamra és meglévő formában írt vers*

Többször is találkoztam azzal a felületes megfogalmazással, hogy a *Himnusz* ritmusa megegyezik a magyar népi kanásztánc ritmusával, azaz: szokás közös nevezőre hozni az imádságot a kanásznótával. Előfordul olyan vélekedés is, hogy Kölcsey ebben az esetben merész, avant-

* A szerző azonos című tanulmányának rövidített szövege

3 https://www.valaszonline.hu/2019/01/22/nyary-krisztian-a-himnusz-kalandos-tortenete/ (letöltve: 2021. május 24.)

gárd újító. Ez a megállapítás így blaszfémiának tűnik; magyarázat, bizonyítás nélkül az is. Véletlen egybeesés? Vagy Kölcsey – miközben „a parasztdal tónját” találgatta – megtalálta volna az imádságához legadekvátabb „tónt”?

szokás *közös nevezőre hozni az imádságot a kanásznótával*

Csomasz Tóth Kálmán *A XVI. sz. magyar dallamai* című nagyszabású monográfiájának egyik tanulmánya – *Kanásztáncformák a XVI. századi magyar énekekben* – foglalkozik azzal, hogy az e századi egyházi énekek között milyen gyakoriak a kanásztáncformák.[4] Az ún. kanásztáncdallam régi táncdalaink jellegzetes csoportja, mely többféle tánchoz is használatos. Zenetörténeti, népzenei, verstani irodalmunk is kanásztáncritmusnak nevezi az ilyen ritmusformulát, az ilyen ritmusú dallamokat pedig kanásztáncnótának. A kanásztánc tehát zenei *terminus technicus.* Jellemzője: négyütemű, kötetlen szótagszámú, ritmusában variábilis vers-, illetve dallamforma. (A kanásztáncritmussal rokon ún. vágánsritmus egész Eurázsiában fellelhető – de ehhez már nem értek, így ebbe nem merülök bele.) Ez a forma nyitott más formák felé, nagyon hajlékony. A reformáció korában megszaporodó magyar nyelvű vallásos énekeknek igen megfelelő volt ez a forma, hiszen sokféle kombinációra adott lehetőséget. Kölcsey tehát nem közvetlenül találkozhatott a „Megismerni a kanászt” kezdetű magyar népdallal, mint ahogy ezt említeni szokták – ezt a népdalt Kodály 1922-ben a Somogy megyei Bolháson jegyezte le –, hanem feltehetőleg a XVI. századi protestáns énekekben, melyek gyakran használják ezt a ritmusképletet, és amelyeket valószínűleg Kölcsey is ismert és énekelt a genfi zsoltárok mellett. Tehát – ahogy már utaltam rá – Kölcsey nem újító, nem modern, nem avantgárd (szó szerint: előőrs), hanem ennek ellentéte: *arrièregarde* (szó szerint: utóvéd). Néha az a modern, ha valaki visszatér a múlt értékeihez, ha mer jó értelemben konzervatív lenni.

Néha az *a modern, ha valaki visszatér a múlt értékeihez*

E század költői – első magyar nyelvű verseink írói – ezt a magyaros formát alkalmazták, nem pedig a klasszikus időmértékes verselést. De vajon az antik költészetet jól ismerő Kölcsey versébe nem szivárog-e be némi időmértékesség? A vers skandálása során kitűnt, hogy döntő többségben trocheusok, spondeusok találhatók. Tehát az időmértékes verselés is érvényesül, erősen trochaikus lejtésű a vers. Ha pedig a sorok kezdő verslábait nézzük (8x8 sor), akkor: 26 trocheus (– ◡), 33 spondeus (– –), és mindössze 5 jambus (◡ –). Azaz: 5 sor kivételével minden sor első szótagja hosszú, nyomatékos, jól megfelel a magyar hangsúlyozás szabályainak.

Mit mondjunk ezek után a *Himnusz* formai jellemzőiről? Az antik időmérték, a magyar fülnek kellemes ütemhangsúlyos felező, a régi magyar vallásos énekek és a zsoltárok ihlette forma

4 Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. sz. magyar dallamai.* Budapest, 1958, Akadémiai Kiadó, 152–162. /Régi magyar dallamok tára, 1./

mind együtt. Így kerek, így szép. Tehát tökéletes. Szétválaszthatatlan egységben múlt és jelen, tradicionális értékek és magyar anyanyelv.

Rejtélyes ellentmondás, feszültség van-e a *Himnusz* címe és tartalma között? A *Himnusz* műfaja himnusz-e? Talán többet tudott Kölcsey erről a szóról, a héber és a görög Bibliáról. „Összefoglaló címe eredetileg nem volt a héber kánonban a zsoltárok könyvének. A zsidó gyülekezet *tehillímnek* (= himnuszok) nevezte. A *»zsoltárok«* elnevezéssel pedig az Újtestámentomban találkozunk (Lk 20:42, 24:44, Csel 1:20, 13:33). Gyökerei az Ótestámentom görög fordításában (Septuaginta=G) vannak […]”[5] 57 zsoltár megkülönböztető felirata volt a héber *mizmór* (= ének) szó, és a *pszalmosz* név ennek a szónak a görög fordítása. Tehát a zsidó gyülekezet himnuszoknak nevezte azokat az énekeket, amelyeket a görög fordítások, majd ebből a latin *psalmusoknak,* és ebből a magyar nyelv zsoltároknak nevezett. Himnusz, zsoltár, pszalmusz szavunk is görög eredetű, és mindháromban az ének jelentés található. Himnusz ← görög *hümneó* ’énekel, dalban magasztal’; zsoltár ← latin *psalmus* ← görög *pszalmosz* ’ének (hárfakísérettel)’. Sőt – a lírai műnemen belül – a *Himnuszt* akár ódának is nevezhetnénk, amely műfaji megnevezés szintén a görög *ódé* ’ének’ szóból eredeztethető.

Tehát amikor Kölcsey *Himnuszt* ír verse címeként, akkor tulajdonképpen zsoltárt ír. Néhányat megemlítek a zsoltárok fajtái közül, mely zsoltártípusok jellemzői felfedezhetők Kölcsey versében: bűnbánati zsoltár, individuális, illetve kollektív panaszdal. A himnusz mint műfaj az antikvitásban, majd azt követően dicsőítő, magasztaló ének lett, ma is így használjuk egy irodalmi műfaj megnevezéseként. Ebből alakult ki az a jelentés, hogy a himnusz egy nemzetet, államot azonosító zenemű.

amikor *Kölcsey Himnuszt ír verse címeként, akkor tulajdonképpen zsoltárt ír.*

A zsoltárok előtt található egy címnek is nevezhető összefoglalás, hogy tulajdonképpen miről szól a zsoltár. Szenci Molnár Albert ezt így fogalmazza meg: „Minden zsoltárnak summája vagy célja rövideden vagyon eleiben írva”.[6] A zsoltár első verse pedig megmondja, ki a szerző, milyen alkalomból született. A *Himnusz* alcíme szép metaforában fogalmazza meg, amiről a vers szólni fog: a magyar nép zivataros századaiból mutat be képeket, jeleneteket. Zivatarosak voltak az elmúlt századok, és még zivatarosabb a jelen.

Fordítsunk figyelmet a keretversszakokra! Az első versszak *vocativusszal* kezdődik, az utolsó versszakban az igei állítmány után kerül a megszólítás. Ez is a zsoltárokkal való kapcsolatra utal. Szenci Molnár Albert zsoltárai között 75 olyan található, ahol Istenem, Uram megszólítás olvasható (főként az első sorban, illetve sorokban, további 24 esetében a befejező sorokban).

5 Pálfy Miklós: *A zsoltárok könyve. Válogatott zsoltárok magyarázata.* Budapest, 1964, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 5.

6 Stoll Béla (szerk.): *Régi Magyar Költők Tára XVII. század.* 6. köt. *Szenci Molnár Albert Költői Művei.* Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 8.

Az első versszak „jó kedv” kifejezése is magyarázatra szorul. A jó kedv (jókedv) a régi magyar nyelvben kegyelem jelentésű volt. (A kedv és kegy szavak összefüggése laikusként is feltételezhető; de ez további nyelvtörténeti-etimológiai kutatást igényelne.) A „jó kedvvel, bőséggel” tehát így értelmezhető: Isten, bőséges kegyelmedet, áldásodat áraszd a magyarra!

Adatok a jó kedvre (jókedvre) a Károli-bibliából, a genfi zsoltárokból és a XVI–XVII. századi protestáns énekekből:

- Károli: „És legyen az Úrnak, a mi Istenünknek jó kedve mi rajtunk.” (Zsolt 90)
- Ugyanez a zsoltár Szenci Molnár Albert fordításában: „[…] jó kedvvel vigyük véghez életünket” (kegyesen éljünk)
- Kassa, 1662: „Küldé az Úristen hűséges szolgáját… Hozzánk jókedvében”
- Várad, 1566: „Akik hallják, Úr Isten, beszédedet / Ebből értik irántunk jó kedvedet / Szent Fiadért kegyelmességedet”
- XVII. század vége: „Hálát adunk néked, mennyei Atyánk / Ki mindenkor kegyesen vigyázsz ránk. / Ím az elmúlt éjjel is megnyugtattál, / E napra jó kedvedből virrasztottál”

De más – szintén biblikus – magyarázatra is szükség van a keretversszakokban változtatás nélkül szereplő sorokkal kapcsolatban: „Hozz rá víg esztendőt, / Megbünhödte már e nép / A múltat s jövendőt!” 3Móz 25-ben olvasunk arról, hogy a hétszer hetedik év után Izráel népének életében következik az engesztelés éve, az örömünnep éve, a kürt megfúvásának éve, Isten kegyelmének esztendeje. Ez a *Himnuszban:* víg esztendő. Ezért használja a költő egyes számban az esztendő szót. Nem a balsors után várható „jó sorsot” kéri, hanem az engesztelés évére utal. Ézs 61,2-ben is az „Úr kegyelmének esztendejéről” olvasunk. Ennek beköszöntekor „a kétszeres szégyen és szidalom után” ujjongani fog a nép, „örökké tartó örömben lesz részük” (7). A múlt és jövendő miatti – azaz kétszeres – büntetés is érthetővé válik, nem pusztán költői túlzás, isteni „abszurditás”. Ézs 40,2: „[…] hirdessétek neki [ti. Jeruzsálemnek], hogy letelt rabsága, megbűnhődött bűnéért, hiszen kétszeresen sújtotta az Úr keze minden vétkéért.” Jer 16,17–18-ban is ezt olvassuk: „Bizony, szemmel tartom minden útjukat. Nem rejtőzhetnek el előlem, és nem maradhat rejtve bűnük szemem előtt. Előbb azonban kétszeresen megfizetek nekik bűnükért és vétkükért”.

Isten, *bőséges kegyelmedet, áldásodat áraszd a magyarra!*

A víg esztendő bekövetkeztéről is bizonyossága lehet (van!) a költőnek. Lk 4-ben Jézus a názáreti zsinagógában Ézsaiást idézi, és hirdeti „»az Úr kedves esztendejét«” (19), hiszen Jézussal „»teljesedett be ez az írás fületek hallatára.«” (21) Kölcsey – és mi is – már ebben a kedves víg esztendőben élünk. Isten a maga népévé „tisztította meg” az új szövetség népét (Tit 2,14), és ezért „választott nemzetség”, „szent nemzet”, „Isten tulajdonba vett népe” vagyunk (1Pt 2,9). Többé tehát nem párhuzamot kell látnunk a választott nép és a magyar nép között, hanem Krisztus óta mi vagyunk a választott nép.

Szükség van még egy szó magyarázatára. Szokás kiemelni mint alliterációt: „Nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára." De miért bús Mátyás győztes hada? Azért, mert fekete? A bús szónak mára már elavult jelentése: 'bősz, vad, haragos'. Tehát Mátyás bősz hadát nyögte Bécs. Miért szép ez az alliteráció? Annak is megvan az oka. Az alliteráció nem öncélú. A b hangnak, a zöngés bilabiális zárhangnak a felpattanása olyan hanghatást kelt, mintha valamiféle fegyver pukkanna, sorozatban. Adatok a búshoz, a bús és harag „együttszerepléséhez":

- 3Móz 26,28: „búsult haragomban"
- 2Kir 23,26: „megbúsult nagy haragjától"
- Ézs 30,30: „karjának lesújtását megmutatja megbúsult haragjában és emésztő tűz lángjában"
- JSir 1,12: „az Úr az ő búsult haragjának napján"
- Ez 5,15: „haraggal és búsulással és búsult feddésekkel"

Még mindig a zsoltárokról. A keresztyén ember nem pesszimista. Kérésében ott az Istenbe vetett bizalom. Tudja, hogy akkor is kérhet, ha arra nem méltó. Amikor a keretversszakban a költő szánalmat kér, akkor Istennek meg nem érdemelt szeretetét kéri. Isten nem „kárpótol" az elszenvedett megpróbáltatásokért, erre az embernek nem lehet igénye. Csak Isten megbocsátó szeretete állíthatja helyre azt a szövetséget, amelyhez a nép hűtlenné vált. Ha nem is érthető mindig Isten cselekvése, de a belé vetett bizalom okán elfogadom ítéletét, mert tudom, hogy igazságos, és ismerem végső célját. Kölcsey is ismerte, tudta ezt. Ezért nem elfogadható az a nézet, mely szerint: „Nincs még egy ország, melynek himnusza bűntudattal küszködnék, amely olyan komor s már-már reménytelen hangot ütne meg, mint a miénk."[7] Reménytelen az az ember, aki a legmélyebb bűnből is látja a kivezető utat? És tud valakihez kiáltani? És meggyőződése, hogy az meg is fogja hallgatni? És „védő kart" fog nyújtani? Isten jósága indítja bűnbánatra az embert. A bűn Isten ítéletének világosságában lepleződik le. Istennek nem közömbös sem az ember, sem a nép sorsa, a büntetéssel is nevelni akar. A büntetés érthetővé, sőt – a komoly önvizsgálat után – elfogadhatóvá válik. „De ki érti a te haragodat? / Csak az, ki féli hatalmadat." (90. zsoltár) Ebből fakad a bizalom, a ráhagyatkozás Isten kegyelmére, „jókedvére". Kölcsey nem keres bűnbakot, nem okol senki mást, nincs benne bosszúvágy, nem kér átkot senkire a balsors miatt. Az ítélkezést Istenre hagyja. Védő kart kér.

A reformátor Luther az Ószövetségben is Krisztust keresi és találja meg. (Vö. a 46. zsoltár parafrázisa: „[…] küzd értünk a hős vezér, / […] Jézus Krisztus az, / Isten szent Fia, / az ég és föld Ura." [*EÉ* 254])

XVI–XVII. századi magyar protestáns énekeink között is találhatók olyan zsoltárparafrázisok, melyekben Krisztus szerepe, megváltó műve is megfogalmazódik.

- 71. zsoltár: „Ne hagyj elesnem, felséges Isten, keserűségemben! / Te szent Fiadért légy segítséggel / […] / […] Krisztus Jézus szent haláláért nálad kedves vagyok, / […] / Add meg, Úristen, te szent nevedért, amit tőled kérek, / Szent Fiad által". (Nagybánkai Mátyás, 1575)

---

7 Hankiss Elemér: A bűntudatról mint társadalmi jelenségről. *Alföld,* 1981. 7. sz. 17.

- 143. zsoltár: „… szent Fiad véréért könyörülj énrajtam” (Kanizsai Pálfi János, 1585?–1641?)

Szenci Molnár Albert fordításában is találkozunk ezzel a krisztianizálással:

- 2. zsoltár felirata: *Jövendöl a Krisztus személyéről és országáról*

A pogányok „az ő Krisztusára támadnak”, Isten „néktek küldött Fiat”.

- 22. zsoltár felirata: *Krisztus szenvedéséről*
- 28. zsoltár: „Az Úr én népemnek ereje, / A Krisztusnak nagy erőssége”
- 110. zsoltár: „Az Úr Isten monda az én Uramnak: / Ülj az én hatalmamnak jobbjára”
- 118. zsoltár: „Áldott aki az Úr nevében / Eljöve nagy dicsőséggel”

Az ősforrás: ami a református zsoltáréneklésnek máig is az etalonja, a templomi éneklésre szánt magyar református vallásos költészet addigi (eddigi?) csúcsa Szenci Molnár Albert (1574–1634) *Psalterium Ungaricuma* (1608). A ma használatos református és evangélikus énekeskönyv Théodore de Bèze genfi lelkész (1519–1605) és Clément Marot (1496?–1544) szövegének tünteti fel a zsoltárokat (a francia szöveg 1566-ban jelent meg). Ismert, hogy bár ezeket a zsoltárparafrázisokat is figyelembe vette, de a fordítást Ambrosius Lobwasser (1515–1585) Lipcsében 1594-ben megjelent zsoltáraiból készítette. Ahogy a fordító maga írja: Lobwasser „vezető zsinórját követtem”.[8]

Szenci Molnár Albert németországi tartózkodása alatt ismerkedett meg a Lobwasser-féle szöveggel, és itt tanulta meg a genfi zsoltárdallamokat is. Ez adta az ösztönzést, hogy a 150 zsoltár énekelhető verses fordítását készítse el magyar nyelven. Ajánlásában megemlíti, hogy például Sztáray Mihály, Bornemisza Péter, Huszár Gál is fordított már zsoltárokat, de némelyek „igen paraszt versekben vadnak foglalván”.[9] Ezt írja saját munkájáról: a zsoltárokat „nagy munkával magyarra fordítottam, és az franciai nótákra formáltam”.[10] Ezen kívül Luther német bibliafordítását is ismerte, de minden valószínűség szerint a Károli-bibliának volt a legfontosabb szerepe, sokszor egész mondatokat átvesz abból. Természetesen mindezt költői tehetségével szabadon kezelte. „Nagyobb gondom volt az fondamentombéli igaz értelemnek fordítására, hogynem a verseknek ékesgetésére.”[11] Művét az egész magyar nemzetnek ajánlja, „melynek ez a könyv kiváltképpen szolgáland”.[12]

A zsoltárok elevenen élnek irodalmunkban mind a mai napig. Példaként említem Nemes Nagy Ágnes *Patak* című versét, melyben megjelennek az egyik legszebb, a 42. zsoltár képei: „Én Istenem, te szép, hives patak, / Hová futottál, szökdeltél előlem? / Hol csillapítsam buzgó szomjamat? / […] / Hová futottál, szép, hives patak? / A deli szarvas képe hol a habban?” Különös szépsége a versnek, hogy a patak jelzőjeként megőrizte a hűvös melléknév ízű alakját. (A már említett 130. zsoltár első versszakában is ízű változatot találunk: „Tekintsd meg én igyemet.”)

8 Szenci Molnár Albert… (4. jz.), 10.

9 Szenci Molnár Albert… (4. jz.), 15.

10 Szenci Molnár Albert… (4. jz.), 9.

11 Szenci Molnár Albert… (4. jz.), 16.

12 Szenci Molnár Albert… (4. jz.), 13.

A zsoltárokkal kapcsolatban említsük meg József Attila nevét is! A 46. zsoltár Luther által írt parafrázisának (Zsolt 46,2.8.12) fordítására 1934-ben pályázatot írt ki az evangélikus egyház. 136 pályamunka született, köztük József Attiláé is. A pályázat azonban eredménytelen volt. „A mi korunk nem congeniális Luther korával" – indokolta a sikerületlen fordításokat Kovács Sándor püspök.[13] (Evangélikus énekeskönyvünkben 256. számmal József Attila fordítása is megtalálható az eredeti Luther-dallammal.)

A XV. század óta jelen van irodalmunkban a zsidó és a magyar nép párhuzama. (Régen azt hittem, ez Petőfinél *A XIX. század költőiben* egyedi; de nem.) Már 1538-ban egy evangélikus hittankönyv függelékeként megjelent Farkas András lelkész műve: *Az zsidó és magyar nemzetről.* A Biblia alapján a zsidó és a magyar nép sorsa között párhuzamot lát. Ahogy választott népét Isten keményebben ostorozta, mint a többi népet, ugyanúgy a magyar nép is hasonlóan szenved vétkei miatt. A bibliafordító Károli is keresi a választ: mi az oka Magyarország romlásának. Tanulmányának címe: *Két könyv minden országoknak és királyoknak jó és gonosz szerencséjeknek okairul, melyből megérthetni, mi az oka az Magyarországnak is romlásának és fejedelmeknek szerencsétlenségeknek és micsoda jelenségekből esmérhetjük meg, hogy az Istennek ítéleti közel vagyon* (1563). A zsidó nép – és Magyarország – büntetésének oka: Isten parancsolatainak megtagadása. (Vö. „Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben…")

Kölcsey nem fatalista; a balsors nem kiszolgáltatottságot, végzetszerűséget jelent, hanem azt, hogy a nép sorsa Isten kezében van, aki bölcsen igazgatja népét. A jósorsért lehet, sőt kell imádkozni, és lehet tenni érte. Sőt, Isten tesz érte. Sőt, Isten már tett érte.

Nemcsak a zsidó néppel való párhuzam van jelen, hanem Mózes is, mint Isten választott embere, a nép vezetője, aki közbenjár, könyörög a népért. „Kérlek. Ez a nép nagy bűnt követett el: mert aranyból csinált magának isteneket. De most bocsásd meg bűnöket." (2Móz 32,31–32a) Kölcsey esetében is ezt a magatartást tapasztaljuk, amikor a *Himnuszban* áldást, majd szánalmat kér bűnös népének. Különösen megrendítő, amikor a zsidó nép eljut az ígéret földjéig, és Mózes búcsúzik, hiszen ő nem léphet be „a földre, amelyet az Úr esküvel ígért oda atyáiknak" (5Móz 31,7). A *Mózes éneke* feliratot viseli az a fejezet (5Móz 32), melyben Mózes összefoglalja a nép előtt, mi fog történni akkor, ha a nép más istenekhez fordul, és felmondja azt a szövetséget, melyet Isten kötött választott népével. Hazánk itt a Kárpát-medencében Isten adománya; nem harcoltunk érte, ajándékként kaptuk. Duna, Tisza, Kunság az egész országot jelképezi, mintegy a Kárpátok bércéről letekintve felülről láttatja magyar hazánkat.

Vessük egybe a párhuzamokat!

Mózes	Kölcsey
a Felséges örökséget osztott a népeknek […], megszabta a népek határait	Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére.

13 Koren Emil: *„… Irgalmadat éneklem." Énekeink történetéből.* Budapest, 2015, Magánkiadás, 129.

Mózes	Kölcsey
Körülvette őt, gondja volt rá, őrizte, mint a szeme fényét [...] Mezők terméseivel étette.	Értünk Kunság mezején / Ért kalászt lengettél,
és szőlő vérét, bort ittál	Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél,
Veszedelmeket halmozok reájok, nyilaimat mind rájuk fogyasztom.	Most rabló mongol nyilát / Zúgattad felettünk
Tűz lobban fel haragomban.	gyúlt harag kebledben
Ha megélesítem fényes kardomat [...] bosszút állok ellenségeimen.	Bújt az üldözött s felé Kard nyúl barlangjában

Mások is felfigyeltek rá, magam is hajlok afelé, hogy itt Kölcsey képei sejtetik a kalász és a nektár említésével az úrvacsora jegyeit, a kenyeret és a bort. A református templomok úrasztalának terítőire búzakalászt és szőlőtőkét, szőlőfürtöt, kelyhet szoktak hímezni, de gyakran ugyanez a szimbolika jelenik meg az evangélikus templomok oltárterítőjén (pontosabban *antependiumán*). Az talán már túl merész asszociáció, hogy a Kárpát-medencében letelepedő magyarság itt ismerkedik meg, majd veszi fel a keresztyénséget. Ugyancsak felidéződik bennünk az újévköszöntő rigmus is: Bort, búzát, békességet! E köszöntésnek nemcsak földi, hanem transzcendens jelentése is van: Jézus vére, teste, a Feltámadott köszöntése.

Nevezik a *Himnuszt* jeremiád(á)nak is. Nevezhetjük-e? A *Jeremiás siralmai* bibliai könyv után ez az az irodalmi műfaj, mely panaszokat fogalmaz meg. Összevethető-e a *Himnusz* Jeremiás siralmaival? A bibliai könyv öt ún. éneket tartalmaz, ezek „címe" Károlinál: *A puszta és megalázott Jeruzsálem kesereg és segítségért esedezik; Gyászének Júda és Jeruzsálem pusztulása felett; Jeremiás kesergése és vigasztalása; Júda nyomorúsága és gyalázata; Az elnyomott nép imája kegyelemért és segítségért.* Ezek a címek pontosan visszaadják a próféta kesergését népe sorsa miatt, ahogy Kölcsey verse is. Találunk-e konkrét egyezéseket? Jeremiás siralmainak 1., 2. és 4. éneke ezzel a felkiáltással, feljajdulással indul: „Jaj! de..." Ugyanígy a *Himnusznál:* „Hajh, de..." Itt utalok Kölcsey tudatos szerkesztésére: a 8 strófás versnek pontosan az aranymetszésében, tehát kiemelt helyen (a 3. strófa után, a 4. első sorának kezdetén) hangzik a fájdalmas felkiáltás: „Hajh, de...", ez választja külön a vers két nagy egységét. A nép múltja: „Nagy volt a nemzetek között, a tartományok közt fejedelemasszony" (JSir 1,1a – mindössze fél vers). Kölcseynél is rövidebb a dicső múlt bemutatása.

A tragikus képek egybevetése

Jeremiás siralmai	*Himnusz*
nem talál nyugodalmat	nem lelé honját
valamennyi üldözője utolérte	bújt az üldözött
gyermekei rabságra mentek	kínzó rabság

Jeremiás siralmai	*Himnusz*
künn fegyver pusztít	vert hadunk
az égről a földre veté ékességét ellenség kezébe adá palotáinak kőfalait siralomra jutott a bástya	vár állott, most kőhalom
lángoló tűz emésztette köröskörül mint tüzet önté ki búsulását	lángtenger felette
kinyújtá jobbkezét, mint támadó vadászva vadásztak reánk	az üldözött felé… kard nyúl barlangjában
hol a kenyér meg a bor?	ért kalász, nektár
romlásod mint a tenger	tengerén kínjának
öldököltél haragod napján, mészároltál	vérözön lábainál
nyíl elé célul állított engem	rabló mongol nyilát zúgattad
víz-patakok folynak alá az én szememből	kínzó rabság könnye hull
apátlan árvák lettünk	árvánk hő szeméből

A próféta szánalmat kér: „Emlékezzél meg, Uram, mi esett meg rajtunk; tekintsd meg és lásd meg gyalázatunkat!" (JSir 5,1) Felhangzik a bizakodás, Isten kegyelmének biztos tudata: „Mert nem zár ki örökre az Úr. Sőt, ha megszomorít, meg is vigasztal az ő kegyelmességének gazdagsága szerint. Mert nem szíve szerint veri és szomorítja meg az embernek fiát." (JSir 3,31–33)

Jeremiád-e Kölcsey verse? Igen, az is. A XVI. századi protestáns énekek között is találunk jeremiádot (*Váradi énekeskönyv,* 1566): „Keserves szívvel Magyarországban / Mondhatjuk magunkról / A nagy siralmat, kit Jerémiás / Régen írt zsidókról: // Emlékezzél meg, hatalmas Isten, / Nyomorúságinkról; / Tekints mi reánk, állj bosszút immár / Mi nagy romlásinkról!" De találunk históriás éneket is Jeremiás siralmai (JSir 5) nyomán (Kolozsvár, 1553): „Könnyhullatás között esszük most a kenyeret, / Mert földünkön meg nem szántuk a szegényeket; / Szenvedőktől szemeinket elfordítottuk, / Azért Isten haragját most rajtunk hordozzuk." Ez utóbbi ének megnevezi a baj okát is.

Vajon miért nem említi maga Kölcsey fontos versei között a *Himnuszt?* Úgy vélem, azért, mert a „belső szoba" imádsága nem a külvilágra tartozik. Isten előtt áll, vele kell rendeznie „peres ügyét", eljutni az Isten előtti bűnbánattól az irgalmas Istenhez.

Nevezhetjük-e a költőt „képzeletbeli paraklétosznak", azaz Kölcsey magatartását azonosíthatjuk-e ezzel a görög szóval megnevezett fogalommal? Nézzük, mit mond a teológiai szakirodalom! (Karner Károly János evangéliumának kommentárjára[14] támaszkodom, és itt a revideált új fordítást használom.)

14 Karner Károly: *A testté lett Ige. János evangéliuma.* Budapest, 1950, Magyar Luther Társaság.

A görög szó eredete: parakalein 'segítségül hívni', ebből: 'vigasztalni'. A görög szót a magyar Biblia Vigasztalónak fordítja, de benne foglaltatik a 'segítő, szószóló, közvetítő, közbenjáró, tanító' jelentés is. Az Újtestamentumban kizárólag János apostolnál szerepel, evangéliumában ötször. (Jn 14,15–17; 14,25–26; 15,26–27; 16,5–11; 16,12–15) *János első levelében* maga Jézus Krisztus a mi paraklétoszunk: „[…] ha pedig vétkezik valaki, van pártfogónk az Atyánál: az igaz Jézus Krisztus, mert ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért" (1Jn 2,1b–2). Evangéliumában ezt olvassuk: 14,16–17: „»[…] én [Jézus] kérni fogom az Atyát, és másik Pártfogót ad nektek, hogy veletek legyen mindörökké: az igazság Lelkét.«" Később pedig (14,26): „»A Pártfogó pedig, a Szentlélek, akit az én nevemben küld az Atya, ő tanít majd meg titeket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit én mondtam nektek.«" Krisztus tehát paraklétosz; szószólónk, közbenjárónk az Atyánál. A Szentlélek paraklétosz; vigasztaló, bátorító, tanító a földön küzdő egyház számára. Tehát mindkét jelentésében a paraklétosz isteni személy. A Szentlélek nem a tanítványok szószólója Istennél, hanem az Atyát nyilatkoztatja ki; meggyőzi a világot a bűnéről; elvezet az igazságra; tanítja a tanítványokat; emlékeztet arra, amit Krisztus mondott; tanúságtételre bátorítja őket. János evangéliumában tehát a paraklétosz az Atyától jön segítségünkre, és nem a földről közvetít az Atyához. Ez elég leegyszerűsítő megfogalmazás, de talán rávilágít arra, hogy milyen „irányultsága" van a paraklétosznak. Kölcsey tehát nem paraklétoszi szerepben, hanem mózesi, prófétai szerepben állhat Isten előtt, de leginkább imádkozó keresztyén emberként, és így fogalmazhatja meg közbenjáró imádságát.

Megemlítem, hogy egy XVII. századi énekben is megfogalmazódik a paraklétosznak ez a kettőssége: „Ne hagyj, kérünk, egyetlenegy Jézusunk, / Jusson te elődbe mi imádságunk, / És hallgass meg, egyetlenegy Szószólónk, / Tekints reánk, hatalmas Közbenjárónk! / […] / Szaporítsad számukat híveidnek, / Vezéreljed nyelvét hirdetőidnek, / Kik nevedért gyakran bosszút szenvednek." (Debrecen, 1602) Jézust mint Szószólót, Közbenjárót kéri a vers írója, a Szentlélek pedig úgy jelenik meg, mint aki térít, mint aki az igehirdetőket tanítja, a híveket bátorítja szenvedéseikben.

Ennek a régi magyar dallamra énekelhető dicséretnek (*RÉ* 381 / *EÉ* 262) utolsó versével, gyönyörű *Sanctusával,* a Szentháromság Isten magasztalásával zárom gondolattöredékeimet, bízva abban, hogy végül egésszé álltak össze a töredékek:

Szent az Atya, mindenek megtartója;
Szent a Fiú, mindenek megváltója;
Ó, Szentlélek, hívek bátorítója,
Szent, szent, szent a te neved, mind vallja.

Tükörbe nézve. Párhuzamos könyvismertetés

Peter Neuner: *Luther Márton reformációja. Katolikus helyzetfelmérés az ökumenikus párbeszéd szempontjából.* Budapest, 2017, Új Ember – Magyar Kurír, 338 o.; Paweł Lisicki: *Luther. A forradalom sötét oldala.* Göd, 2020, Rézbong, 295 o.

Bármennyire is kellemetlen gyakran, időnként mégis hasznos tükörbe nézni. Észreveheti az ember, ha maszatos az arca, ha hanyagul borotválkozott, vagy ha leette magát. Persze sokan gyönyörködés céljából néznek tükörbe, vagy éppen azért, hogy megpróbáljanak javítani a látottakon. Aki járt már elvarázsolt kastélyban, az tudja, hogy nem minden tükörkép hű mása a valóságnak. Az egyik karcsúsít, a másik eltorzít, a harmadik pedig mindent a feje tetejére állít. Vajon milyen kép rajzolódik ki reformátorunkról, egyházunk teológiájáról és az ökumenikus mozgalomról, ha ebbe a két tükörbe belenézünk?

Célom nem a kötetek állításainak megerősítése vagy cáfolása, pusztán az, hogy két katolikus szerző olyan könyveit mutassam be párhuzamosan és egymással szembeállítva, amelyek a reformáció indulásának 500. évfordulójára születtek. Hogy szerzőik miért tartották fontosnak az évforduló köszöntését, talán néhány oldal múlva megérti az olvasó.

Peter Neuner német teológus, 1966-ban szentelték pappá, 1972 óta dolgozik a felsőoktatásban, 1980-tól tanár Passauban, 1985-től a müncheni Ludwig Maximilian Egyetem Katolikus Teológiai Fakultásának Dogmatikai Tanszékén tanít, 2006-tól ugyanitt az Ökumenikus Kutatóintézet igazgatója.[1] Könyve 2017-ben jelent meg Freiburgban a Verlag Herder gondozásában,[2] és még ebben az évben magyarul is napvilágot látott.

Paweł Lisicki lengyel újságíró, esszéista, író, műfordító, televíziós műsorvezető. 1991 óta különböző lapok munkatársa, 2006–2011 között a *Rzeczpospolita* című napilap, 2011-től az *Uważam Rze,* 2013-tól a *Do Rzeczy* hetilap főszerkesztője. 1995-től számos könyve jelent meg, ezek közül *A dzsihád és a Nyugat öngyilkossága* (Göd, 2017, Rézbong) és a *Vér tapad a kezünkhöz? A holokausztvallás és az európai identitás* (Göd, 2018, Rézbong) magyarul is olvasható. Vallja, hogy a média célja nem a tények bemutatása, hanem a közösségépítés.[3] Most tárgyalt könyve 2017-ben jelent meg Varsóban a Fronda kiadó gondozásában,[4] a magyar változat 2020-ban a Lengyel Könyvintézet fordítási programjának támogatásával.

Neuner számára a jeles évforduló alkalom arra, hogy „átgondoljuk Luther Márton ökumenikus jelentőségét", mert „Luther teológiájának vannak olyan összetevői, amelyek túlmutatnak a megosztottságon". (8) Hangja nem nélkülözi a kritikát saját egyháza felé, különösen is a Luther-korabeli pápaság életvitelével és egyháziasságával kapcsolatban. (13.22.130 stb.) Így sokszor érti és

1 https://de.wikipedia.org/wiki/Peter_Neuner (letöltve: 2021. január 7.)

2 *Martin Luthers Reformation. Eine katholische Würdigung. Freiburg–Basel–Wien, 2017, Herder.*

3 https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Lisicki (letöltve: 2021. január 7.)

4 *Marcin Luter. Ciemna strona rewolucji.* Warszawa, 2017, Fronda.

megérti a reformátor fellépésének okait. Felismeri, hogy Luther munkássága nem csupán kritika az akkor fennállt egyházi rend ellen, hanem annak komoly teológiai felismerések adják az alapját, hiszen a „megigazulásról szóló tan határozta meg a lutheri reformációt, és a megigazulásról szóló tan szabta meg a konkrét formáját". (16) Elismeri, hogy „fel tudta ragyogtatni az apostoli igehirdetés nagyszerűségét, és elérte, hogy az emberek örömhírnek érezzék az evangéliumot". (18) Megállapítja, hogy „csak akkor érthetjük helyesen Luthert, ha a megigazulásról szóló üzenetet helyezzük a középpontba". (19)

sokszor *érti és megérti a reformátor fellépésének okait.*

Neuner munkája kevésbé történeti szemléletű, inkább azokat a csomópontokat mutatja be, amelyek az evangélikus–katolikus párbeszéd szempontjából ma a legizgalmasabbak. Könyvét két részre osztja, az elsőben a történelemben kialakult Luther-képeket elemzi. Elismeri, hogy „Luther arra törekedett, hogy megújítsa a kereszténységet, a kereszténység reformját kívánta, nem pedig új egyházat akart alapítani". (54) Szerinte „nem arról van szó, hogy Luther önállóan és szuverén módon egyéni lelkiismereti döntést hozott, hanem arról, hogy a Szentírás tekintélyének vetette alá magát". (57) Látja azt is, hogy a „tridenti zsinat számos olyan visszás állapotnak vetett véget, amely megütközést váltott ki Lutherből". (63) Az egyházak közötti ellentétek kialakulásának egyik fő okát abban látja, hogy négy évszázadon keresztül a reformátor művei indexen voltak, így szinte az egyetlen forrás az ő megítélésében a kortárs Cochlaeus munkája, így a katolikusok „évszázadokon át mérgezett vizet merítettek" – idézi Gottfried Maront. (74) Kritikával illeti Heinrich Denifle XX. század elején megjelent művét is, aki Luther munkásságának okát kicsapongó ösztönei kiélési vágyában látta. Neuner szerint ez a vulgáris megközelítés „eleve elzárta az utat azon kérdés elött, hogy igaz volt-e Luther üzenete, és igazolható-e az életútja". (84)

a katolikusok *„évszázadokon át mérgezett vizet merítettek"*

Lisicki munkájának alapszerkezetét Luther életútjának szelektív és sajátosan értelmezett bemutatása adja. Azokról a történelmi tényekről, amelyek nem illeszkednek a koncepciójába, megfeledkezik; például a reformátor 1522-ben Wittenbergbe való visszatéréséről csak azt jegyzi meg, hogy „Luther ellentámadásba lendül, gyorsan átveszi a lelki vezetői hatalmat a herceg segítségével, megszabadul a vetélytársaktól, és elveti a radikális változásokat" (39), de nem ír semmit arról, hogy mindezt jórészt Isten igéjével nyolc igehirdetés útján érte el.[5] Máskor puszta feltételezéseket vesz ténynek: „Luther párbajban megölte a barátját, a kolostor pedig biztonságos menedéket kínált". (61) A lengyel újságíró számára amúgy is a XX. század közepe előtti katolikus szerzők a leghitelesebbek, így éppen a német teológus által kritizált Cochlaeus és Denifle vagy Harmann Grisar (1845–1932) és a neotomista Jacques Maritain (1882–1973) egy

5 Lásd az ún. Invocavit-prédikációkat. Magyarul: Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya (szerk.): *Luther válogatott művei.* 6. köt. *Prédikációk.* Budapest, 2015, Luther Kiadó, 215–238.

1929-es munkája. Természetszerű magyarázatot talál a reneszánsz pápák nepotizmusára és erkölcstelenségeire (65), a búcsúval való üzletelés legfeljebb „nem volt épületes látvány” (100), ugyanakkor Luther mozgalma puszta lázadás és forradalom. Vele kapcsolatban mindenkinek hisz, kivéve éppen neki magának, hacsak az állítása nem illeszkedik a koncepciójába. (74)

Neuner nagyra értékeli a II. vatikáni zsinat alatt elért változásokat, nem keveset közülük a reformáció közvetett hatásaként értékel, sőt, úgy látja, hogy ez volt a Luther által követelt zsinat. Értesülhetünk arról is, hogy a II. János Pál pápának tulajdonított mondat már korábban megfogalmazódott, mert Peter Manns 1980-as munkáját idézi Lutherről: „Hangsúlyozni akarjuk, hogy atyánk a hitben, és a katolikus egyház nemcsak jól teszi, ha elfogadja ezt, de nincs is más lehetősége.” (90)

Neuner az első rész végén bemutatja az ökumenikus párbeszéd gyümölcseit az úrvacsoráról szóló 1978-as dokumentumtól kezdve a megigazulásról szóló 1999-es közös nyilatkozatig.[6]

a katolikus *egyház nemcsak jól teszi, ha elfogadja ezt, de nincs is más lehetősége.*

A német teológus kötetének második részében nyolc vitás kérdést vesz végig: a Szentírás tekintélye, az egyház értelmezése, az egyházi hivatal, a pápaság, a szentségtan, a keresztség, az eucharisztia és a házasság közös és vitás pontjait mutatja be. Azt igyekszik bizonyítani, hogy a korabeli félreértések még mindig hatnak, hogy téves ismeretek uralják a gondolkodásunkat, így az egyes vitás kérdésekben a felekezetek álláspontja valójában sokkal közelebb van egymáshoz, mint ahogy véljük. Számol azzal, hogy az „I. vatikáni zsinaton (1869–1870) a pápasággal kapcsolatban kimondott dogmák például olyan struktúrával ruházták fel a katolikus egyházat, amely kétségtelenül csak fokozta volna Luther tiltakozását” (157), azaz az elmúlt 500 évben tett lépések közül sok nem segíti az egységkeresés útját. Kritikusan fogalmaz a protestáns körökben nagy megütközéssel fogadott *Dominus Iesus*[7] (2000) dokumentummal kapcsolatban is. (193–194)

kötetének *második részében nyolc vitás kérdést vesz végig:*

Lisicki számára a *Dominus Iesus* egy igaz irat, mert abban „rámutattak arra, hogy a protestáns közösségeket nem illeti meg az egyház név”. (29) Minden részletében támadja a reformátori tanítást, ugyanakkor a kötet olvasása során az az érzésünk alakul ki, hogy leginkább saját egyházának mai törekvéseit kritizálja. Számára a II. vatikáni zsinat mintha nem is létezne. Könyve elején leginkább Ferenc pápa és az ökumenikus teológia katolikus képviselőin háborog, nem érti, hogyan lehet Lutherről pozitívan nyilatkozni, hogyan állíthatnak olyat, „hogy a megigazulásról szóló lutheránus tanítás nem tartalmaz hibákat, ha egyszer minden pápa elítélte X.

6 *Az evangélikus – római katolikus Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról és ünnepélyes aláírásának dokumentumai* Budapest, 2000, Evangélikus Sajtóosztály – Szent István Társulat.

7 https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=149 (letöltve: 2021. január 11.)

Leótól XII. Piusig". (19) A maga sajátos logikája szerint félti a katolikus egyház tekintélyét, ha rugalmasságot és elfogadást mutat önmagán kívül, hiszen „ha tovább halad az egyház a zsinat után kijelölt irányba, semmivé válik a humanitárius segélyszervezetek és az ökológiai mozgalmak tengerében". (30) Végül még Ferenc pápát is támadja, sejtetve azt, hogy nem a hitet őrzi, hanem „a világszellem jeleire hagyatkozva átértelmezi a régmúlt tanításait". (293)

Számára *a II. vatikáni zsinat mintha nem is létezne.*

Nincs elegendő hely mind a nyolc kérdés tárgyalásának bemutatására, ezért csak két témát tudunk kiemelni. Talán nem én vagyok az egyetlen evangélikus olvasója Neuner munkájának, aki meglepődik azon, hogy értelmezi a pápai tévedhetetlenség dogmájának mai olvasatát. Érdemes itt hosszabban idéznünk: „Az I. vatikáni zsinat meghatározásának értelmében pedig tévedhetetlen megnyilatkozásról csak akkor lehet szó, ha a pápa »minden keresztények pásztoraként és tanítójaként« szólal meg. A II. vatikáni zsinat ökumenizmusról szóló dekrétuma szerint viszont a »keresztény név« mindazokat megilleti, akik »a keresztségben megigazultak a hitből« és »Krisztus testének lettek tagjai«, még ha nem is tagjai a római katolikus egyháznak (*Unitatis redintegratio*[8*] 3). E megfogalmazás fényében nem lehet-e kimondani, hogy a pápa akkor és annyiban van védve a tévtanítás és az eretnekség veszélyétől, ha és amennyiben »minden keresztények pásztoraként és tanítójaként« azt a hitet fogalmazza meg, amely az egész kereszténység körében általánosan elfogadott?" (252)

A maga *sajátos logikája szerint félti a katolikus egyház tekintélyét,*

A másik itt megemlítendő témája az úrvacsora kérdése. Ismerteti az NSZK püspökeinek a szinódusa által 1975-ben kiadott dokumentumot, amely szerint „nem zárható ki, hogy személyes lelkiismeretük szavát követve katolikus keresztények sajátos helyzetben olyan okokat találnak, amelyek miatt úgy látják, belsőleg szükséges, hogy részt vegyenek az evangélikus úrvacsorán". (285) Számára mégis „az a fontos, hogy megvalósuljon az egyházak átfogó közössége, nem pedig az, hogy változatlan egyházszakadás mellett sor kerüljön az interkommunió pontszerű alkalmaira." (286) Gondolatait tovább fűzi. „A katolikus tanítás szerint eltérő felekezetű keresztények házassága is szentség; az egyház valósul meg benne, nem egyházszakadás. Ha viszont az eucharisztikus közösség és az egyházi közösség elválaszthatatlanul összetartozik, amit katolikus részről mindig nyomatékosan hangsúlyoznak, akkor a vegyes házasság megköveteli az eucharisztikus közösséget, hiszen az ilyen házasságban megvalósul az egyház, katolikus meggyőződés szerint pedig az egyházhoz nélkülözhetetlen az Eucharisztia." (288)

Neuner maga mondja ki azt a végkövetkeztetést, amit az olvasó is leszűrhet: „E könyvnek az a végkövetkeztetése, hogy a hagyományosan megosztónak számító témakörök már nem igazolják az egyházak különállását." (324)

8 * https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=5 (letöltve: 2021. január 12.)

a hagyományosan *megosztónak számító témakörök már nem igazolják az egyházak különállását.*

Lisicki számára Luther maga az ősgonosz, aki „az elnyomás és a zsarnokság egy formáját hozza létre a katolicizmusból". (81) Azt is tudja róla, hogy „a szerzetes lelki életében az volt a legfőbb hiba, hogy arrogáns módon önmagába vetette a hitét, alázat nélkül, és nem értette meg, hogy szüksége van Krisztus segítségére; az egyház sosem tanította azt, hogy cselekedeteinkkel elnyerhetjük az üdvösséget". (82) Amikor idáig eljut az olvasó, csak azért nem teszi le végképp a könyvet, mert életében legfeljebb néhány esetben engedte meg magának ezt a luxust. Szerzőnk mit sem tud Luther megkülönböztetéséről az olcsó és a drága kegyelem kérdésében, mert szerinte csak az előbbit ismerte. A mozgatórugó az ő privát bukásának igazolása, nem kell már imádkozni és böjtölni. „Olyanná válhat, amilyen volt. Bűnös, és követhet el bűnöket. Nem kell megváltoznia." (92) Ő az, aki fékevesztetten támad, célja az egyház lerombolása. (115) Teológiai aljasságot is tulajdonít neki, mert „Luther egyik legügyesebb manővere az volt, hogy a keresztre és a megfeszített szenvedésére hivatkozott", ezáltal „jámbor, alázatos és minden gyanún felül álló tudósnak mutatkozott" (118), valamint gyáva gerinctelenséget is, mert „beszélt a vértanúság lehetőségéről, sőt második Krisztussá stilizálja magát, valójában sosem volt veszélyben az élete". (136)

Teológiai *aljasságot is tulajdonít neki,*

Lengyel szerzőnk írásának egyik különlegessége, hogy II. János Pál pápa nevét alig említi, kritizálni pedig egyáltalán nem meri, pedig például az *Ut unum sint*[9] (1995) enciklikát Lisicki stílusában bizony földig lehetne rombolni. De a nemzeti érzelem, vagy az olvasóitól való tartás itt taktikai megfontolásra kényszeríthette.

Lisicki nem riad vissza érthetetlenül durva, időnként bulvárízű sértésektől sem: „A lutheránus énekek »német nyelvű Marseillaise-ek«" (149), a németek „pont ilyen emberre vártak, nem a teológiai doktrínájára, hanem a szembe szegülésére, erős jellemére, pimaszságára, gorombaságára és kíméletlenségére" (159), „[n]em érvelt. Nem állt elő bizonyítékokkal. Kihirdetett valamit, és engedelmességet követelt" (170), „kétségbe vonta az újjászületés lehetőségét, tagadta a lelkiismeret-vizsgálatot és az erkölcsi épülés esélyét" (173), „szemünkbe hazudik" (176), „első [biblia]fordítása tele volt pontatlanságokkal, sőt néhol hamisításokkal" (184), „nagyobb hatalmat követelt magának, mint amilyen a pápáknak volt" (232), stb. Könyve állításának igazolására illusztrációként XVI. századi pápaságot gúnyoló, valóban sok esetben vulgáris metszetek szerepelnek, amelyek szerinte Luther tudtával és akaratára születtek.

nem riad vissza *érthetetlenül durva, időnként bulvárízű sértésektől sem:*

9 https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=75 (letöltve: 2021. január 11.)

Lisicki a legalapvetőbb lutheri felismerések mögött is tudni véli a valós okot. „Hogy tudta ennyi ember komolyan elfogadni, hogy a Biblia lesz a hit egyetlen szabálya, ha korábban senki sem tekintette annak? Azt hiszem, ez inkább Luther által kitalált ad hoc megoldás volt, amikor valamilyen, a saját megérzéséhez képest külső mércét keresett." (181) Teológiai szörnyszülötteket is a reformátornak tulajdonít: „Luther két egyenrangú erőnek képzeli az isteni és az emberi akaratot." (217) „A lutheránus Isten távoli és idegen, nem képzelhető el róla, hogy közeli, meghitt és intim kapcsolatba kerül az emberrel." (228)

Lisicki nem ismeri azt az elvet, hogy állításait forráshivatkozással illene alátámasztania. Míg Neuner komoly apparátust használ, addig lengyel hittársa úgy idéz Luthertől és más szerzőktől is, hogy forrásmegjelölést egyszer sem alkalmaz. Elvakultságának egyik legdöbbenetesebb állítása ez: „Valaha az inkvizítorok égették az eretnekeket, most Luther Márton doktor égette a pápai bullát és a törvénytárakat a nyilvánosság előtt, büntetlenül." (155) Lehet ezt a kettőt azonos súlyú tettnek beállítani?! A legfontosabb reformátori iratok felett elsikkad, például *Az egyház babiloni fogsága* címűt 12 sorban intézi el. (171) Néha önmagának is ellentmond, egyszer kényszerítik a szerzeteseket a zárdák elhagyására (188), majd azt önként teszik (194).

A lutheránus *Isten távoli és idegen,*

Végső értékítélete ez: felmerül „a gyanú, hogy nem megszállottsággal van-e dolgunk. Nehéz lenne elképzelni, hogy ki tudott volna találni az ördög ennél jobb módszert az egyház pusztítására." (257)

Egy ponton el kell ismerni, Lisicki kritikája megalapozott. Ismertet egy Antje Jackelén svéd érsekkel készült interjút, ostorozza őt – joggal – a korszellem előtt való meghajolásért. (15–18) Látva a skandináv egyházak és államok lelki állapotát, joggal jegyzi meg, hogy „tanúi lehetünk a vallásosság és a keresztény erkölcsi szokásrend teljes eltűnésének olyan államokban, ahol a kezdet kezdetén vezették be a reformot". (292) Ezek a létező folyamatok valóban nem növelik a mai világban a lutheri teológia hitelét.

Egy ponton *el kell ismerni, Lisicki kritikája megalapozott.*

Két könyv két különböző tükröt tart elénk, és felvázolnak valamilyen jövőképet is. Csak Isten a tudója, hogy melyik áll közelebb az előttünk álló valósághoz. Belenézni talán mindkettőbe érdemes, hogy láthassuk, ki mutat rólunk torz, elferdített képet, és hol találhatók igazságelemek is. A két kötetet egymás mellé téve automatikusan adódik a kérdés: az ökumenikus törekvések legnehezebb színtere nem a katolikus egyházon belül keresendő?

az ökumenikus *törekvések legnehezebb színtere nem a katolikus egyházon belül keresendő?*

Summary

We begin each of our issue with a sermon. This time **Mihály Németh** brings the *good news of Pentecost*, that the Holy Spirit revives and freshens. If we ask God to pour his spirit onto us, He will do so, and bring renewal in our faith and Christian life.

This year is the *120th anniversary* of the birth of *Lajos Ordass*. On this occasion and also as a preparation for the new edition of his Diary we bring you an interview taken by **Pál Zászkaliczk**y **Jun.** with *Gyula Dedinszky* about the history of the Diary. The interview reveals a very exciting story.

In our *Studies* column **József Csermely** writes about the *imperial Diet of Worms*. The first part of his writing shows how many different topics were talked about on this assembly. The second part – which will come in our next issue – will be about Luther's role during the Diet. The rich information and data is especially interesting for our Lutheran readers, since we generally know only about the events concerning Luther.

We continue the study from **József Tubán** who writes about the *Christian freedom*. In this part he talks about the freedom in fields neutral to our faith, and also about the question of freedom concerning the Church and society, and what this means in practice.

Following this we bring a study from **Mrs. János Ittzés** about *our national hymn*. We can reflect with awe on how deep, biblical roots our hymn has, which can strengthen us in our love for our father land through becoming even more familiar with our national prayer.

We close our issue with a book review from **Pál Zászkaliczky Jun.** on *two books about Luther* from Roman Catholic authors. It is very interesting to become familiar with the evaluation of Luther from the Catholic point of view, and also to see the difference between how the two authors see Luther.

We hope our Readers will enjoy reading our latest issue.

Zusammenfassung

Wir beginnen alle Nummern unserer Zeitschrift mit einer Predigt. Diesmal verkündet **Mihály Németh** *die Freudenbotschaft von Pfingsten*, dass uns der Heilige Geist lebendig macht, erfrischt, begeistert. Wenn wir Gott ersuchen, seinen Geist auf uns auszugießen, wird er uns diese Gnade erteilen, und wir werden in unserem Glauben und christlichem Leben erneuert.

Dieses Jahr gedenken wir an den *120. Geburtstag* von Bischof *Lajos Ordass*. Zu diesem Anlass und in Vorbereitung der Veröffentlichung seines Tagebuches erscheint das Interview von **Pál Zászkaliczky jun.** mit *Gyula Dedinszky* über die Geschichte des Tagebuchs von Ordass. Das Interview deckt eine sehr aufregende Geschichte auf.

In unserer Rubrik *„Studien"* schreibt **József Csermely** *über den Reichstag zu Worms* im Jahre 1521. Der erste Teil seiner Schrift enthüllt, dass eine ganze Reihe von Themen auf dieser Sitzung besprochen wurde, und im 2. Teil, der in unserer nächsten Ausgabe erscheinen wird, geht es dann um Luthers Rolle in der Reichssitzung. Das reiche Wissensgut der Studie wird für jeden evangelischen Leser recht interessant sein, weil wir größtenteils nur die Ereignisse im Zusammenhang mit Luther kennen.

Die Studie von **József Tubán**, die er *über die Freiheit der Christen* schrieb, wird fortgesetzt. In diesem zweiten Teil erörtert er die Freiheit in den hinsichtlich unseres Glaubens neutralen Dingen (die sog. Adiaphora), die Fragen der Freiheit der Kirche und der Gesellschaft sowie deren Verwirklichung in der Praxis.

Unsere Nationalhymne wird von **Frau János Ittzés** (Ittzés Jánosné) vorgestellt. Da können wir bestaunen, aus wie tiefen biblischen Wurzeln sich unsere Hymne nährt. Wir können in unserer Vaterlandsliebe gestärkt werden, indem wir unser Nationalgebet noch mehr lieb haben und verehren.

Schließlich bringen wir eine Rezension von **Pál Zászkaliczky jun.** Er stellt zwei *Bücher über Luther* vor, beide stammen von römisch-katholischen Autoren. Es ist außerordentlich interessant, die römisch-katholische Bewertung von Luther zu beobachten, und auch das, was für ein Unterschied zwischen den Lutherbildern der beiden Autoren besteht.

Wir wünschen unseren Lesern viel Vergnügen bei der Lektüre unserer neuesten Ausgabe.

E számunk szerzői

Csermelyi József történész, levéltáros – Budapest
Ittzés Jánosné ny. tanár – Győr
Németh Mihály lelkész – Maglód
Tubán József lelkész – Csorna
ifj. Zászkaliczky Pál matematikus, felelős kiadó – Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rőzse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangélikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittzés J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-

A **keresztyén igazság** egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.
Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.
Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Minden számunkat igehirdetéssel kezdjük. Ez alkalommal **Németh Mihály** hirdeti *pünkösd örömhírét* arról, hogy a Szentlélek megelevenít, felfrissít, lelkesít. Ha kérjük Istent, hogy árassza ránk Lelkét, meg fogja adni, és megújulunk hitünkben és keresztény életünkben.

Idén *Ordass* Lajos születésének 120. *évfordulója* van. Ez alkalomból, és Naplója kiadására készülve jelenik meg **ifj. Zászkaliczky Pál** *interjúja Dedinszky Gyulával* Ordass Naplójának történetéről. Az interjú nagyon izgalmas történetet tár fel.

Tanulmányok rovatunkban a *wormsi birodalmi gyűlésről* ír **Csermelyi József**. Írásának 1. része feltárja, hogy milyen sok témát megtárgyaltak ezen a gyűlésen. A 2. részben pedig – melyet következő számunkban adunk közre – lesz szó Luther szerepéről a birodalmi gyűlésen. A tanulmány gazdag ismeretanyaga igazán érdekes minden evangélikus olvasónak, hiszen mi jobbára csak a Lutherrel kapcsolatos eseményeket ismerjük.

Folytatjuk **Tubán József** tanulmányát, melyet a *keresztény szabadságról* írt. Ebben a részben tárgyalja a hitünk szempontjából közömbös dolgokban való szabadságot, valamint az egyház, és a társadalom szabadságának kérdéseit, és azok gyakorlatban való megvalósulását.

Ezután *nemzeti himnuszunkat* mutatja be **Ittzés Jánosné**. Rácsodálkozhatunk, hogy himnuszunk milyen mély bibliai gyökerekből táplálkozik, és megerősíthet bennünket hazaszeretetünkben azáltal, hogy még jobban megszeretjük és tiszteljük nemzeti imádságunkat.

Végül könyvismertetést közlünk. **Ifj. Zászkaliczky Pál** *két Lutherről szóló*, római katolikus szerző által írt *könyvet* mutat be. Rendkívül érdekes megfigyelni Luther római katolikus értékelését, és azt is, hogy milyen különbség van a két szerző Luther képe között.

Szeretettel ajánljuk legújabb számunkat Olvasóink figyelmébe!